

VIGILIA

SZERKESZTI

SÍK SÁNDOR

IVÁNYI JÁNOS
SIK SÁNDOR
BALANYI GYÖRGY
SZENT ÁGOSTON
THORNTON WILDER
KONCZ LAJOS
FEKETE ISTVÁN
TOLDALAGI PÁL
ALFÖLDI A. BÉLA
MIHELICS VID

írásaiból.

1951 NOVEMBER

TARTALOM

	Oldal
Iványi János: A hittudomány mai feladatai	561
Sík Sándor: Három nyári vers (Versek)	569
Balanyi György: Isten békéje — Egy fejezet a középkori békemoz- galmak történetéből	571
Szent Agoston gondolataiból	579
Thornton Wilder: Tűz testvér	582
Koncz Lajos: A tanúságtétel kötelessége és módja	584
Fekete István: Tavaszelő (Elbeszélés)	589
Toldalagi Pál: A gondolataim ma reggel (Vers)	600

SZEMLE

B. Gy.: Arpádházi Szent Erzsébetek	601
Alföldi A. Béla: Szokás és életforma (Gondolatok a falusi pasz- toráció új problémáiról)	606
Eszmék és tények (Mihelics Vid kulturális szemléje)	609

Felelős szerkesztő és kiadó:

Sík Sándor

Főmunkatársak: Mihelics Vid és Rónay György.

Kiadja a Vigilia munkaközösség. Kéziratokat Budapest 4, postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem örzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk számla száma: 37.343.

Megjelenik minden hónap elején.

Egyes szám ára: 5 fo.int. Előfizetés: egy évre 44 forint.

A lapengedély száma: 7163/1947. T. M.

A HITTUDOMÁNY MAI FELADATAI

Feltűnő közönhajnak adott nemrég, 1946-ban kifejezést Daniélou jezsuita atya az „Études“ tekintélyes párisi folyóiratban. „Az ember lelkéből — írja — mindjobban előtör az a követelés, hogy a teológia jelen legyen a szellemi élet formálásában. Ez a követelés nyilvánvalóan azért jelentkezik, mert eddig nem volt jelen. A katolikus bibliakutatók a közelmúltban becsületet szereztek tudományuknak, mert sikerült nekik összhangba hozni a Bibliát az archeologia, a filológia és az irodalmi kritika eredményeivel. Am alighogy megtörtént az előkészítés, máris jelentkezik a másik feladat és ez abban áll, hogy a teológiai gondolkodás az újra felfedezett Biblián nevelődjék és nőjjön nagyra. A Biblia ugyanis nemcsak felbecsülhetetlen értékű történeti dokumentumok gyűjteménye, hanem az Isten szava, amely ma is szól hozzánk és a ma embere számára is tartalmaz oktatást. A teológiának csak az a módszere, amely az atyák mintájára a Bibliából szívja tartalmát és erejét, eredményezheti azt, hogy a Szentírás, főleg az Ószövetség megszűnik archeológiai különlegesség lenni. És azzá lesz, aminek lennie kell: lelket eltető táplálékká.”

Ezek a rendkívül időszerű és okos szavak két igénnyel lépnek a ma teologusa elé: 1. A biblikus munkássága ne merüljön ki az úgynevezett kéregkutatásban, hanem hatoljon a mélybe. Ne a kritika, a szöveg és kortörténet, stb. álljon érdeklődésének gyújtópontjában, hanem a Biblia soha eléggé nem értékelhető és el nem évülő eszmetartalma.

2. A spekulatív teologus pedig ne emberi bölcsességet ápoljon, hanem a szentatyák nyomába lépjen és a Biblián nevelődjék, onnét vegye léleknevelő, életformáló eszméit és tanításait.

Daniélou megállapításai lényegükben helytállóak, de mint minden buzdító beszéd, nem mentesek bizonyos egyoldalúságtól.

Megfelel a tényeknek, hogy a szentírástudomány mintegy másfél századon át előkészítő munkát végzett, kerget vizsgált és alapvetést tett. De igazságtalan volna az elmarasztaló ítélet ezzel az érdemes tudományossággal szemben. Mert a szentírástudomány a két utolsó század alatt — amint azt a komoly kritika el is ismeri — emberfeletti munkát végzett. És ezzel a munkájával szilárd alapot vetett ahhoz, hogy a szentírási könyvekből mint történeti, archeológiai és szövegi szempontból megbízható forrásokból, az életigazságok üdítő nedűjét meríthessük.

A XVIII. század vége, Napóleon keleti hadjárata óta az értékes leletek tömege került Nyugat kezébe. Egyiptom, Babilonia, Assíria, Kiszázia, Sziria, Mezopotámia, Palesztina kitért a méhét és csak úgy ontotta múltjának emlékeit. Kezdetben rendszertelenül folyt a gyűjtés. Akárhányszor szerencsés véletlenek hozták felszínre a kincseket. De a múlt század második felében főleg Flinders Petrie kezdeményezésével

mind módszeresebben folytak az ásatások. A lázas kutatás eredményeképpen gazdag téglakönyvtárak, mint például Asszír királyának Assurbanipálnak könyvtára a VII. századból, Egyiptomban IV. Amenofisz könyvtára Tel-el-Amarnában, a kr. e. II. évezred második feléből, tekintélyes törvénykódexek, mint a Hammurabi kódex a XX. századból, az asszír, a hettita kódexek a II. évezred közepéből, továbbá emléktáblák, mint a Moábi Mesa-kő, a Sanherib-prizma, a kőfalra vésett karcolt szövegek, mint az úgynevezett Sinai-írás a XV. századból, a Siolach-felirat. Feliratok oszlopokon, sir- és sziklafalakon. Teleirt téglák és cserepek. Papiruszok Egyiptom száraz homokjából. Építési emlékek, felszerelési és használati tárgyak, Isten-képek, pecséthengerek, korszófülek, amulettek stb. stb. kerülnek feldolgozás alá, alig áttekinthető mennyiségben.

Eddig nem ismert új kultúrák jöttek napvilágra. Olyanok, amelyeknek régebben úgyszólván csak a nevét ismertük, például a hettita kultúra, és olyanok, amelyekről a legújabb időkig úgyszólván semmit sem tudunk, például a Rász-Samrában feltárt ugariti kultúra. Új nyelvek és gazdag számban írásművek. Arról a területről, ahol, vagy amelynek közelében a Biblia embere élt. Oly népek kezétől, amelyekkel rokonságban volt vagy amelyekkel gazdasági, politikai, vagy kulturális kapcsolatban állott. Szinte felmérhetetlen nyelvi, archeologiai, történeti, eszmei anyag várta, hogy a Bibliával való vonatkozását feltárják.

Nehezítette a bibliakutatás munkásságát a XVIII. és XIX. század racionalizmusának elvi és lelki beállítottsága. Nem a Biblia igazának bebizonyítása volt a racionalista kutatás kimondott célja, hanem ellenkezőleg: a Biblia tévedéseinek kimutatása. E szellemi viaskodásban nem egyszer hatalmas zivatarok kavargtak bizonyos kérdések körül. Gondoljunk csak például a Wellhausen-iskola koncentrikus támadására a Mózesi-törvények hitelessége ellen, a mult század második felében és a századfordulón. Vagy a Friedrich Dēlitzsch által elindított Babel — Bibel harcra a jelen század elején, stb.

Micsoda felkészültséggel, nyelvi, irodalmi, történeti bibliai tudással és fejlett kritikai érzéssel kellett felvértezve lennie annak, aki a Biblia oldaláról jött, hogy annak megbízhatóságát igazolja. Amellett nem szabad felejtenuk, hogy a XIX. század elején még meglehetősen nagy volt a szövegbizonytalanság. A szentírási szövegelemek felkutatása, egybevetése, kritikai megvitatása mennyi időt és áldozatos munkát követelt azoktól, akik a szövegtörténet, szövegekritika nehéz, látzólag kiszikkadt terepén fejtettek ki soha eléggé meg nem hálálható tevékenységet.

És ha bizonyos történeti távlatból, a ma szemével nézzük a tudomány e hőseinek szerepét és érdemeit, igazságtalannak kell bélyegeznünk az elmarasztaló ítéletet ama kor bibliakutatóival szemben. Működésük soha el nem évülő eredménye, hogy 1. A Biblia diadalmasan állta a racionalista kritika támadásának pergőtüzét; büszke öntudattal léphet ma elénk a követeléssel: bízzatok bennem, a legélesebb és a legszenvedélyesebb kritika tűzpróbáját állottam ki; 2. a ma teologusa

szövegbiztonság szempontjából mérhetetlen fölényben van régi, de még mult századi kollégáival szemben is.

Az őszövetségben a szövegelemek számainak, az ujszövevényben az emlékek ezreinek felkutatása, szóról-szóra, betűről-betűre való egybevetése, kritikai elbírálása nemcsak azt igazolta, hogy a szentírás évezredek viszontagságai közepett is lényegében megőrizte sértetlenségét, hanem a közhasználatban lévő Vulgata-szöveg kiigazítására, világosabb megértésére is számtalan hasznos útmutatást adott.

Ennek a sokszor feleslegesnek gondolt, lekicsinyelt szövegkritikának gyakorlati értékét az egyház kegyelmi életében igazolja az új hivatalos szoltárfordítás, amely a szentatya egyenes kívánságára készült és a papi szolozsmában egyelőre fakultatív módon használható.

E fordítás formai tökéletességének teljességéhez szó fér ugyan, az azonban tagadhatatlan, hogy a sugalmazott író gondolataihoz közelebb visz minket és érthető mivoltánál fogva többet nyújt az imádkozó léleknek, mint a Szent Jeromos átdolgozásában készült és eddig a nyugati egyházban használt úgynevezett Psalterium Gallicanum.

Elsietett, naiv elgondolásnak kell azonban minősítenem azt a megállapítást — amely Daniélou fent idézett szavaiban is élénk mered — hogy az előkészítő munka befejezést nyert, most már a lélek és az emberi szellem közvetlen szolgálata lehet csak a szentírástudomány művelőjének feladata. Nem. A szentírástudomány ezentúl sem háriható el magától a „fides quaerens intellectum” követelményét. Szemét ma is állandóan rajta kell tartania az új felfedezések nyújtotta anyagon, s azt fel kell használnia a Szentírás tekintélyének megvédésére, szövegének pontosabb megállapítására, körültekintőbb megértésére és a Biblia eszmevilágának elmélyítésére. Olyan alapvető irodalomkritikai problémák, mint például a Pentateuchus¹ — kérdés, a Deuterocesaja², a szinoptikus³ kérdés, még koránt sincsenek oly megnyugtató módon megoldva, mint ahogyan azt a kívülállók esetleg képzelik. A szentírástudomány tehát célkitűzésén és módszerén lényegében nem változtathat.

És bár a Szentírás közvetlen célját, a léleknevelést nem téveszti szem elől, sőt ma inkább, mint bármikor fogja törekvéseinek középpontjába állítani, mindazonáltal folytatnia kell a kéregmunkát, helyesebben az alapvető munkát is. Nem pusztán feltűnési vagy hiú emberi tudásvágyból, hanem azért, mert meg van győződve róla, hogy az Írás és a lelkek ügyét is csak ezzel a tudományos módszerrel szolgálhatja eredményesen. Ennek igazolására csupán egy-két példát említek a közzelmult munkásságából.

Be nem avatottak talán nem egyszer abba a kísértésbe esnek, hogy kritika tárgyává tegyék a teológusoknak a Bibliától látszólag távoleső területeken való fáradozását és merő filológiai mesterkedésnek minősítő áldozatos tevékenységüket. Közben nem is sejtik, micsoda nyereségeket

1 Mózes öt könyve.

2 Második Izaiás.

3 A három első evangélium.

könyvelhet el magának e tevékenykedésből a teológia: a bibliai apologetika, az exegesis.

Vegyük például a rasz samrai vagy más szóval ugariti kultura leleteit 1929 óta Északnyugat Szíriából.

A Rasz Samra-kutatás ma már nemcsak olyan sikerekre mutat rá, amelyek a felfedezett époszok, mitológiai elbeszélések kibetűzésében, értelmezésében állnak, hanem olyanokra is, melyek a Biblia nem egy pontját egészen új megvilágításba helyezik.

Számomra például revelációként hatott az ugariti-kultura El-fogalma. Egyedülálló valami ez a szomszéd és rokon népek vallási, szemléletében. A patriarkák El-eszméjét közelíti meg és ezt igazolja, mint egy közös ősi sémi istenségről alkotott meglehetősen tiszta képet, melynek tökéletesebb alakját a Biblia őrizte meg számunkra, mely bizonyos elhomályosodást szenvedett Ugaritban és melynek vonásai teljesen elmosódtak a többi sémi népek vallási szemléletében. El a régi főisten, az ősozeg, akinek nincsen kezdete, nincsen nemzője. A többi isten azonban mind tőle ered. A későbbi főisten, Baál is tőle kapja az uralmat a természet világa felett. Ime, az ősi sémi monoteizmus nyomai nemrég felfedezett s ma is feldolgozás alatt álló előázsiai szövegemlékeken.

Van egy másik jelesebb példa a sok között.

Az exegéták keresztjeként szerepel a közismert 109 (110), a „Dixit Dominus Domino meo” kezdetű messiási zsoltár 3. verse, melynek héber szöveganyagát a fordítások a legkülönbözőbb módon értelmezték. A Vulgata (Psalt. Gall): szövege „Tecum Principium in die virtutis tuae in splendoribus sanctorum ex utero ante luciferum genui te.” Az új fordítás az eltérő szövegek egybevetése alapján így fordít: „Tecum est principatus die ortus tui, in splendore santitatis, ante luciferum, tanquam rorem genui te.” A vers második felére vet némi világot az ugariti mitológia.

Az új latin fordítás készítője kihagyta a héber szöveg egy szavát (merehem = ex utero) és a „mishar helyett: missahar-t olvasott és azt „ante luciferum”-mal fordította.

Aistleitner mutatott rá egy előadásban, hogy a héber rehem és sahar szóban valószínűleg ősi sémi istenségek neve rejtőzik. Az ugariti mithológiában mind a kettő szerepel. Sahar a hajnal, Rehem az anyaméh. Az egyiket egyes görög fordítók is tulajdonnévnek sejtették, mert messaart irnak, ahelyett, hogy mint a latin fordítók, e két szót lefordították volna. A szövegértelem tehát ez volna:

Veled van a fejedelmi méltóság a szent hegyen

születésed napján,

Sahar és Rehem előtt, mint a harmatot

nemzettek Téged.

Az amorreus szent hegy a Sion hegy, amelyet Dávid foglalt el, és tett országa vallási és politikai életének központjává. Ott kenték fel az amorreus királyokat. És ennek a királyi koronázásnak bizonyos

amorreus terminusai belekerülhettek a Messiás királyt dicsőítő zsoltár kifejezései közé. Dávid utánozta amorreus elődjének koronázási ritualéját. A vers értelme tehát az, hogy még ősi istenségek, Sahar és Rehem születése előtt nemzette az Isten a Messiás királyt. Az isten nevek természetesen csak szimbolikus jelentőségűek a monoteista zsoltárban.

Mennyivel izesebb, érthetőbb, kifejezőbb, konkrétabb a zsoltár szövege ebben az értelmezésben és mennyivel kevesebb változtatást kell eszközölni a héber szövegállományon, hogy a zsoltárvers értelmét megnyissuk elménknek.

Ime, bibliai szempontból egy második érték, amelyet a rasz-samra kutatás értékes eredményének kell elismernünk.

Az irodalmi, történeti és szövegekritika művelése mellett megértette a modern bibliakutatás az idők ama követelését is, hogy a Biblia eszmévilágát feltárja a modern ember előtt. A szisztematikus teológia művelőjének rendelkezésére áll ma már egy sereg monográfián kívül a rendszeres bibliai teológiák egész sorozata, mind az Ó, mind az Újszövetség tágköréből.⁴

A protestáns teológia is ráeszmélt arra, hogy a sivár racionalizmus szellemében tömegével készült vizenyős vallástörténetek helyébe a kinyilatkoztatás eszmetartalmát kiaknázó teológiai munkáknak kell lépniök. Újabb időben nem egy ily fajta értékes mű látott napvilágot.⁵

A katolikus köztudat tehát ma már nem állhat elő jogosan azzal a váddal, hogy a bibliai kutatás nem nyitotta meg a modern lélek számára a kinyilatkoztatás írott forrását. Ezt különösen a spekulatív teológia szempontjából kell hangsúlyoznom, amelynek feladata az Írásban és a Hagyományban lefektetett kinyilatkoztatás tartalmát fogalmi rendszerbe foglalni. A bibliakutatás eltüntette számára a szöveg bizonytalanságot. Ma már a szentírási szövegnek megbízható kritikai kiadásai állnak a kutató rendelkezésére. E szöveg értelmét komoly értékű kommentárok vizsik közelebb a gondolkodó lelkéhez.

Továbbá nemcsak egyes teológiai kérdések kerültek bibliai alapon megvitatásra (a folyóiratok tele vannak velük), hanem mint már érintettem, nagyobbszabású összefoglalások is rendelkezésére állanak, a dogmatika és a morális művelőinek.

Meg van rakva tehát az alap egy nagy ívben lendülő fejlődés számára, amely annál inkább kecsegtet gazdag terméssel, mert a XIX. század vége óta — igen nagy előnyére — a spekulatív teológia is megújódott. Csaknem másfél százados pangásból, vérszegénységből,

⁴ Legyen elég rámutatnom Heinisch „Theologie des Alten Testaments“ (1940) Ceupens „Theologia Biblica“ (4 kötet 1938-tól) és „Mariologia Biblica“, Prat „La Théologie de Saint Paul“ (két kötet 1933—34) és Amiôt „L'enseignement de Saint Paul“ (két kötet 1933—35.) című munkáira.

⁵ Ezek között elsősorban Ernst Sellin „Theologie des Alten Testaments“ c. művét 1933-ból, és főképen Eichrodt-nak bár racionalista tévedésektől nem ment, de azért széles alapon mozgó problematikájával, mélységével és nagyjában pozitív beállítottságával kiváló három kötetes „Theologie des Alten Testaments“ c. munkáját (1933—35) kell említenem.

hosszú vívódás után a mult század második felében átlendült a holt-ponton és leküzdötte a számára könnyen végzetessé válható válságot. A XVIII. és XIX. század teológiai eltévelyedéseivel (félracionalizmus, fideizmus, tradicionalizmus) vívott harcban a teológia — azt lehet mondani — újra önmagára talált. Sikerült formai elvét tisztázni és a szenttamási „ens divinum revelabile“-t sajátos tárgykörének biztosítani. Ezzel — mint Schütz Antal megállapítja — (Theol. I. 102.) — „a hittudomány módot talált sajátos, semmi más tudománnyal nem pótolható hivatásának és így a tudományok köztársaságában való egyenjóságának érvényesítésére.“

Ha a teológia ezt az eléggé nem értékelhető sikert állandósítani és fejleszteni kívánja és nem akar újból abba a veszedelembé sodródni, hogy világi elemek éktelenítsék el képét s vájják ki velejét, erős kézzel kell megmarkolni és életelemévé kell tennie XIII. Leó pápa tanítását: „Scriptura prope sit anima theologiae“ (Prov. Deus 1893.) A „Szentírás a teológia lelke“. A lélek a test substancias formája, ez az Arisztoteles nyomában járó bölcelet antropológiájának alapvető tétele, melyet a viennei zsinat hittétellé emelt. A lélek a testtel titokzatos egységbe olvad és így jön létre az ember. Lélek nélkül a test holt massa. Szentírás nélkül a teológia kiszikkadt széna, herbárium-tudomány. A lélek adja meg továbbá az emberi természet minőségét, az ember lét tartalmának savát, velejét, az emberi természet érzékelhető képességét. Így a teológiát teológiává a logos enbiblos, a betübe rejtett isteni igé teszi. Tartalmi elemeit épp úgy, mint tekintélyét. Színét, izét épp úgy, mint kenetességét a bibliás eszmélés, a bibliás zamat biztosítja. Ne összefüggésükből kiragadott, izolált, csak a Vulgata nyomán gyakran hibásan is értelmezett idézetek szolgáljanak támasztékul az Isten fogalmi vonalon rendszerbe szedett tanításainak, hanem minél többet a szentírás gondolataiból, amint azok nagy összefüggésekben vannak a szövegbe beleágyazva. Minél többet az Írás szimbólumaiból, képeiből, istenes zamatjából és — last not least — az írás konkrét, lélek megragadó kifejezés- és előadásmódjából.

Nem véletlen, hogy virágzó teológiai korszakok (és ilyet hármat számol a teológia története: a szentatyák, a nagy skolasztikusok, és a XVII. századi teológusok korát) a szentírás emlőin nőttek nagygyá. A szentatyák és a XII. és XIII. század skolasztikusai mint szentírást búvárló jeles egzegéták is ismeretesek. A XVII. század teológiai felendülését pedig a XVI. és XVII. századi kitűnő exegéták: Calmet, Salmeron, stb. munkássága indította meg.

Egy további követelmény a ma teológusa számára: ne üljön megközelíthetetlen elefántcsont toronyban, a közönséges halandó által elérhetetlen magasságban. Tanuljon a legnagyobb teológustól, a magát kinyilatkoztató Istentől, aki a szentírásban az élet ezernyi arcát világítja meg és emberekhez szólván az ember által jól ismert és jól érthető képekben, a természet nyújtotta szimbólumokban konkrét kifejezésekben nyit utat az emberi elméhez és szívhez. Ez a bibliás módszer attól is meg fogja óvni a teológust, hogy idegenné váljék az élet szá-

mára. A megérdemelt joqaihoz juttatott Irás, mivel csupa élet, mozgalmasság és örök aktualitás, az előadó ajkán kétélű kardként fog belehasítani a hallgatók és az olvasók lelkébe. Az ember érezni fogja, hogy saját ügyéről van szó, és a teológus ajkáról Isten szavát hallja, nem emberi bölcsességen kell álmélnodnia. Készségesen ki fogja tární lelkét az Isten napja felé, amint azt a Biblia mozgalom világszerte tapasztalt tényezői igazolják. A herbárium tudománynak vajmi kevés köze van az élő hittudomány pünkösdi tüzehez, mely világít, gyújt, indít és erősít.

Igy él lelkemben a ma teológusának hivatása. És úgy látom, a teológia művelésének jelen fázisa igazolja ezt a megállapítást. Legyen szabad például rámutatnom arra a Tillmann által elindított sikeres vállalkozásra, amely a keresztény erkölcstannak, a teológia morálisnak a Nachfolge Christi, a „Krisztus követése“ címet adja. Az első kötet az „Idee der Nachfolge Christi“ címet viseli. (1934.)

De nemcsak a bibliai és a spekulatív teológia jutott ily fázisba, új útát kell jární a történeti és a gyakorlati teológiának is, ha korszerű akar lenni és a ma emberéhez akar szólní.

Le kell vetníe a historicizmusnak, a pusztán történetinek jellegét, a történeteknek csupán mint eseménysorozatnak bemutatását. A d u c i n a l t u m⁶ buzdítása reá is áll. Az Egyház mult és jelen életének változásában a főhangsúlyt arra kell vetníe, hogy feltárja a belső szellemi összefüggéseket, a tankialakulásnak, a tanfejlődésnek, a tanközlésnek, a kegyelmi élet gondozásának, a lélekmentésnek, az emberiség Isten felé való terelésének különböző módozatait.

Örülünk, hogy nemcsak külső országokban, hanem hazánkban és akadémiánkon is felismerték tudósaink e gondolatok időszerűségét és megvalósításukon buzgón fáradoznak.

Befejezésül egy történeti példával szeretném igazolni, mit jelentett az emberi lélek számára a multban, ha a Biblia nyelvén ismertetem meg vele például a teológia központi eszméjének, az isteneszmének velejét és erejét.

Igazuk van azoknak, akik vallják, mint például jeles teológusunk, Schütz Antal is, hogy tévesen határolják el a teológia ismeretkörét azok, akik azt állítják, hogy a bölcsélet feladata bebizonyítani az Isten létezését, a teológia hivatása pedig meghatározni az Isten mivoltát, megrajzolni az Isten képét. Az Isten létéből ugyanis bizonyos fokig a lét tartalmára is következtethetnek, mert az Istenben a lét és a léttartalom egy és ugyanaz. De még azok a gondolatmenetek is, amelyek az Isten létének felismeréséhez vezetnek, bizonyos vonásokat közölnek az Isten lényegéről és mivoltáról. Megjelölnek legalább is néhány olyan léttartalmi mozzanatot, amelyekből az Isten tulajdonságainak főbb csoportjai levezethetők.

Ez a kinyilatkoztatás hiányában létesült és csupán filozófiailag megalkotott kép az abszolútumról, a legfőbb ideáról, eltekintve attól,

⁶ „Evezz a mélybe.“

hogy tartalmileg korlátozt, túlságosan elvont is. Merő gondolatelmélet és nem ragyogó nap, melynek tüzeiben az ember megmelegedhetik. Nem tud arról az eleven, közvetlen személyi kapcsolatról, amely az Isten és az ember között létesül és az utóbbi számára új élet forrásává válik. Nélkülözi tehát az élet elevenségét, dinamikáját, akaratindító erejét. Voltak korok az emberiség történetében, amelyekben ennek a tételnek az igazsága világosan lép látókörükbe. Ilyen kor volt az úgynevezett hellénizmus kora, a Krisztus előtti közvetlen századokban és Krisztus Urunk korában.

A hellenista ember már elvesztette volt hitét a homéroszi naiv isteneszmében. Arisztofanes-szel a színházban kinevette azt, aminek a vallási szertartás még halovány emlékét idézte. A szkepszis és a peszsimizmus bilincseibe került a kor gondolkodó emberének lelke. Életének megformálásában Platon idea-tanával nem tudott mit kezdeni. Platon isteneszméjéből hiányzik a konkrétum, az életrevalóság. Az ember nem tudott személyi kapcsolatot létesíteni a legmagasabb ideával. A filozófiai isteneszme bármily tiszta volt is Platon fogalmazásában, holt eszme maradt a vallási élet számára.

És akkor a Gondviselés úgy akarta, hogy a görög nyelven keresztül tágra nyílják a kapu az Ószövetség kinyilatkoztatott vallásának isteni sugalmazásból eredő írásai felé. Az Ószövetség istene, kinek képét és alakját a szentírásban maga a kinyilatkoztató Isten faragta, csupa élet, személyiség, csupa érdeklődés. Ő a teremtő, a gondviselő, ki figyelmének homlokterébe állítja az embert. Szóba áll vele, szívén viseli sorsát, vezeti életútján, jóságos szemével kíséri tevékenykedését, jutalmazza, ha az Isten akarata szerint él; bünteti, ha elfordul Tőle. Lehet vele beszélni, lehet vele viaskodni. Ki lehet könyörögni tőle életsorsunk megváltoztatását. Ez az életerőtől duzzadó konkrét isteneszme hatott a kor emberének lelkiületére. Mint „prozeliták“, ezrével tödülnek a görög műveltségű emberek ennek az istennek a vallási közösségébe. Amit Szokrates, Platon és Arisztoteles nem ért el, azt magas fokon elérte a gondolkodók és teológusok örök mintaképe, a kinyilatkoztató és sugalmazó Isten.

HÁROM NYÁRI VERS

HAJNALI KERTÉSZ

Még a fűvön csepereg a harmat,
A sok ember most fordul a fának:
Legédesebb ilyenkor az álom.
Kertek alját csak egyedül járom.

Egyedül-e? Nem egyedül mégsem:
Öreg bácsi jár a csemetésben,
Le-lehajlik, fiatal módjára,
Szinte földet seper a szakálla.

Kurta neki a nehéz nap gondja,
Hogy így már az elején megtoldja?
Vagy hogy élni siet az öreg csont?
Becsés a perc, ha közel a fejront.

Becsés a perc, igazad van bátya,
Annak, aki elperegni látja.
Hát még nekem, aki azt is érzem,
Hogy semmi sem múlik el egészen!

Jó így, bátyám, éljünk a jelennek,
Ki a percnek, ki a végtelennek,
Te plántádnak, én is az enyémmek,
Aludjanak amazok szegények.

SÉTÁL AZ ISTEN

Alszik a júliusi éjben
Az Isten szép világa mélyen.
Halk szellő álomittasan
Az alvó kerten elsuhan.
Piheg a kert termő reményben.
Az ágyások közt kék kötényben.
Állán hosszú fehér szakáll,
Sétál az Isten fel s alá.

A répák és a petrezselymek
Lábai elé térdepelnek.
A glédaálló tengerik
Bokrétájukat lengetik.
A vén akácfa lombja bókol,
Mint szentséges processziókor,
S a szegyenlőske rozmaryng
Felé az Isten csókot int.

És mintegy karmesteri szóra,
Kezdődik a tücsök triója.
A macska lágy ütemre lép,
Hozza házát a csiganép,
És jönnek a kutyák s az Úrnak
Lábához dörgölődve bújnak,
S Ő mindnyájukra ránevet:
„Hát hogy s mint vagytok, gyermekek?”

Igy ér a házig mosolyogva.
Benéz az apró ablakokba.
Zárt ablak, ajtó, fülleteg
Ágyakban alvó életek.
Az Úr megáll: egy pillanatja
Arcukat végigsímogatja,
Ráncokba vonja homlokát
És fejcsóválva megy tovább.

ESTI BALLAGÁS

Esteledik. Ballagok
Rövidülnek a napok,
Hűvösödnek az esték.
A szilvafát megszedték.

Elvesztettem valamit?
Zörren a fű: itt, van itt!
Keresgélek a porban;
Zizzen a lomb: ahol van!

Szelet ígér piros ég.
Mi az, amit szeretnék?
Maradnék, vagy mehetnék?
Hátra van a szüret még!

Fura nép az emberek:
Búcsúzkodni nem szeret,
Nyugton mégis meg nem ül,
Csak búcsúzik mindentül.

Hamuhodik már az ég.
Még egy kicsit ballagnék!
Csendesebben, holnapok,
Lábujjhegyen járjatok!

Balanyi György

ISTEN BÉKÉJE

EGY FEJEZET A KÖZÉPKORI BÉKEMOZGALMAK TÖRTÉNETÉBŐL

A tizedik század folyamán Európa középső és nyugati tájain példátlan arányú anarchia uralkodott el. A bajok felidéző okai részben politikai, részben társadalmi és erkölcsi természetűek voltak. A politikai bajok közt legsúlyosabb a királyi, illetve a központi hatalom teljes elhanyaglása volt. Mióta ugyanis Nagy Károly méltatlan utódai évtizedekig tartó gyilkos testvérharcban szétporlasztották a nagy császár örökségét, nemcsak a birodalom egysége enyészett el, hanem az érdekeinek megóvására hivatott királyi hatalom is semmivé zsugorodott. Helyébe a helyi urak: hercegek, grófok, bárók és tehetősebb vidéki birtokosok hatalma lépett. A társadalmi fejlődés egyre szembetűnőbben kiütőköző hűbéres jellege még jobban előmozdította ezt az irányzatot. Hiszen a hűbérurak fokozatosan kisajátították mindazokat a jogokat, melyeket addig kizárólag a királyok és megbízottaik gyakoroltak: saját területükön katonákat szedtek, adókat vetettek ki és igazságot szolgáltatnak, sőt akárhányan közülük még pénzt is verettek és vámhelyeket állítottak fel. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy Nyugateurópa annyi apró államra esett szét, ahány jelentékenyebb hűbérbirtok alakult.

A barbár betörések gyakorisága még siettetta a megindult atomizálódási folyamatot. Mert a szerte kalandozó magyar, normann és szaracén csapatokkal rendszerint nem a hatalomtalan királyok, hanem a fenyegedett vidékek nagyurai vették fel a harcot helyes emberek erejével, esetleg a szomszédos nagyurak szövetségében. Ez a körülmény a törvényesség látszatával ruházta fel bitorolt hatalmukat és jelentékeny mértékben hozzájárult társadalmi állásuk és tekintélyük emeléséhez.

A legnagyobb baj azonban a szellemi és erkölcsi színvonal nagymértékű lehanyaglása volt. A Karoling-kori reneszánsz fényei sorra kihunytak s helyettük a barbárság sötét éjszakája borult Európára. Ennek természetsszerű következménye a vallási fogalmak elhomályosulása és az erkölcsi kötelek meglazulása volt. A nagynehezen leküzdött pogány babonák újból felütötték fejüket és rendszeresen rontották a keresztény tanok tisztaságát. Ezzel párhuzamosan az egyéni és kollektív lelkiismeret hihetetlen mértékben eldurvult. A közösségi érzés egészen kiveszett a lelkekből s helyébe a legönzőbb érdekhajászat lépett. Mindenki csak a maga hasznát kereste és céljainak elérésében haborás nélkül túltette magát minden lelkiismereti aggályon. Templomok és kolostorok felverése, fegyvertelen utasemberek kifosztása, békés szomszédok birtokainak felpredálása, a törvényes király elleni fegyverfogás és más hasonló erőszakos tettek mind megengedett és napról-napra igénybe vett eszközök lettek. A béke fogalma hovatovább egészen kiveszett az emberek tudatából s helyén az állandósított hadi állapot

szomorú valósága uralkodott el. A rakoncátlan nagyurak, mivel gyakorlatilag senkinek sem tartoztak felelősséggel, szabadjára engedték szeszélyeiket és vad ösztöneiket. Nem csoda tehát, hogy a háborúk és nyomukban az emberi élet és javak ellen elkövetett mindennemű kihágások annyira megsokasodtak, mint talán egyetlen más történelmi korszakban sem. A XVIII. század állambölcseleitől feltételezett bellum omnium contra omnes (mindenki háborúja mindenki ellen) állapota a X. században véres valósággá vált.

És ezekben a szüntelen háborúkban rendszerint nem államok állottak szemben államokkal, hanem csupán különböző helyi hatalmak fenekedtek egymás ellen, vagy legfeljebb összefogva egyesült erővel igyekeztek még mélyebbre süllyeszteni a királyi hatalmat. Legtöbbször egyes urak, illetve csoportok törtek egymásra. A háborúk általában rövidlelkűek voltak: ritkán tartottak tovább néhány hétnél, kivételesen néhány hónapnál. De viszont bármely pillanatban kiújulhattak. Megindításuknál és befejezésüknél nem politikai vagy gazdasági megfontolások, hanem tisztán és kizárólag az érdekelt nagyurak szeszélyei, féktelen ösztönei avagy éppen buja vágyai játszották a főszerepet. Észszerűségről csak egészen kivételes esetekben beszélhetünk. Egy ferde tekintet, egy rosszul értett szó, egy jelentéktelen pletyka már elegendő ok volt a másik úr birtokának megrohanására és tűzbevére borítására.

De akárhányszor a puszta ürügy is elegendő volt a háború furiáinak szabadon engedésére. Ha például a hűbérúr zarándokúton vagy egy távolabbi hadjárat során elhalálozott, ez hűbéresének már jogcím volt arra, hogy erőszakos módon rátörjön birtokára, lefoglalja földjeit és elrabolja kincseit. Talán még közönségesebb volt a hálátlan fiú esete, aki nem állott hadba szállani atyja ellen csak azért, mert az számításánál tovább élt és tovább váratta őt örökségére; úgyszintén a kisebb testvére, aki azért lázadt bátyja ellen, mert az születésénél fogva nagyobb előnyökhöz jutott. De nem hiányzott a szomorú sorozatból a rossz nagybátyja sem, aki gyámságát arra használta, hogy kiskorú unokaöccsét kiforgassa örökségéből és az elfajzott gyermek, aki árva édesanyját elütötte jogszerű özvegyi tartásdíjától.

Sokszor még ürügyre sem volt szükség: elegendő volt a puszta rablásvágy, esetleg unaloműzés. Akárhány nagyúr ugyanis egyszerűen időtöltésnek, ha úgy tetszik, sportnak tekintette a magánháborút. Mihelyt megenyhült a lég és a tavaszi színt öltött mezők fölött megcsendült a pacsirta éneke, sietett elhagyni vára szűk és kényelmetlen odúit s hasonszőrű cimboráinak és szolgálatra kényszerített hűbéreseinek és jobbágyainak társaságában megkezdte kalandozását. Nagy időnek kellett elmúlnia, míg az erkölcsök annyira megszélidültek, hogy a lovag urak nagyobb örömeiket találták a páros viadalban (tjoszt) és a csoportos viaskodásban (buhurt), mint a fosztogatásban és a céltalan öldöklésben.

A harcok gyakoriságát mindennél jobban mutatja, hogy a X. század krónikásai és évkönyvírói jóformán nem is szólnak másról, mint

a kisebb-nagyobb hűbéruraknak egymás, esetleg a király ellen intézett támadásairól. Némi izeltől ime bemutatunk néhány esztendő t Lothár francia király uralkodásának (954—986) elejéről. Lothárt 954. november 12-én koronázták meg és ime még abban az évben fegyverzaj verte fel országa nyugalmát: egyik nyugtalan vérű nagyhűbérese, Roucy Renard haddal támadt nem kevésbé rakoncátlan ellenfele, Vermandoisi Herbert ellen. A következő évben változatosság kedvéért a Capetingházi Nagy Hugó tört rá Kócfejú Vilmos aquitániai gróf országára, Renier hennegai gróf pedig Úrsionnak, a reimsi egyház lovagjának és Gerberga királynénak birtokaira tette rá a kezét. Erőszakos fellépése nyomában 956-ban királyi megtorlás járt. A rákövetkező esztendőben Bourgogneba kényszerült Lothár hadat vezetni az ottani hűbéresek lázongásának lecsendesítésére. 958-ban viszont a reimsi érsek ség hűbéresei és Thibaud chartresi gróf között támadt véres összetűzés Coucy vár birtokáért s a bourgognei lázongások ismét újabb királyi beavatkozást tettek szükségessé. Pedig itt csak a legkiemelkedőbb, hogy úgy mondjuk, országos jelentőségű eseményekről van szó. Mellettük se szeri, se száma nem volt a kisebb urak jelentéktelen kocódásainak és surlódásainak, melyeknek emlékét csak a helyszínhez közel fekvő kolostorok évkönyveiből áshatjuk ki.

És ez nagyjából így ment egész Közép- és Nyugateurópában. Országok és országok, vidékek és vidékek közt legfeljebb árnyalati különbségek voltak. Németsországban és Angliában például koronkint és vidékenkint lényegesen kisebb volt a veszedelem, mint Franciaországban vagy Északolasországban. De azért a bajok gyökere sehol sem hiányzott. Ennek kiirtására elsősorban az államhatalom lett volna hivatva. Erről azonban annál kevésbé lehetett szó, mivel az anarchia felidőzésében éppen az államhatalom lehanyaglásának volt főrésze. Így az állam mellett a másik szervezett hatalomra, az Egyházra várt a feladat, hogy kezdeményező lépéseket tegyen. A békemozgalom Franciaországból és Burgundból indult ki; először nagyon szerény helyi jelleggel, később egyre nagyobb átütő erővel.

A mozgalom kezdeteit nehéz felderíteni. Bizonyos, hogy az Egyház már a verduni szerződést (843) követő zavaros korszakban jelentős békéltető szerepet töltött be. III. Sergius pápa (904—911), hogy megelőzze a háború kitörését, kánoni büntetésekkel fenyegette a szemben álló feleket. Nagy Szent Miklós pápa (858—867) pedig egyenesen sátáni eredetűnek bélyegezte a háborút, melytől tehát minden körülmények közt tartózkodni kell. A X. század folyamán azonban a római pártok és nagyok vetélkedése következtében maga a pápaság is mélyen lehanyaglott s ezért nem tudta teljesíteni békeszerző hivatását. Innét magyarázható, hogy a kezdeményezés a központról mindinkább a periferiákra, a Szentszékről a háborús örület pusztításainak legjobban kitett vidékek püspökeire szállott át.

A középkori békemozgalomok történetét általában a 989. évi charrouxi (Aquitánia) és 990. évi narbonnei (Septimania) zsinatoktól szokás számítani. Ez a számítás annyiban megfelel a valóságnak, hogy

mindkét gyülekezetben nagyon éleshangú tiltakozások hangzottak el a békebontók ellen. de magukban a zsinati végzésekből mindössze egyetlen közvetett kárhóztatásával találkozunk a hűbéres háborúskodásnak. És mégis nagy haladást jelentett a két zsinat a béke megóvása tekintetében, mert a papok és szerzetesek mellett a világi társadalomra is kiterjesztette az Egyház védelmét s a parasztok és a szegény jobbágyok javainak fosztogatóit minden megkülönböztetés nélkül szigorú egyházi fenytésekkel sújtotta.

Új irányt jelölt e tekintetben a 990. évi puy-i zsinat, melyet Guidó anjoui püspök hívott össze s melyen a legtöbb embruni, viennei és narbonnei püspök megjelent. A zsinat Guidó püspök sürgetésére megszavazta az első békeokmányt (charta pacis) s ebben egyfelől komoly akadályokat gördített a magánharcok elé, másfelől az eddigiek-nél hatásosabb büntetésekkel igyekezett őket megtorolni. Így többek közt szigorúan tilalmazta a templomok feltörését, lovak és más házi állatok elkötését, idegen személyek behelyezését adomány-, illetve örökbirtokokba abból a célból, hogy ott várat építsenek, továbbá szerzetesek és fegyvertelen kísérőik megtámadását s parasztok elfogását csak azért, hogy válaszdíj fizetésére kényszerítsék őket. Hogy pedig mindeme határozatoknak fogamatjuk is legyen, Guidó püspök nyomására nemcsak a parasztoknak, hanem a lovagoknak is meg kellett esküdniök, hogy mindenben lelkiismeretesen alkalmazkodnak hozzájuk.

Még nagyobb lépéssel vitte előbbre az ügyet a bordeauxi érsek elnöklete alatt tartott poitiersi zsinat, mely elvként kimondotta, hogy ezentúl magánfelek közt felmerülő mindennemű vitát a jog szabályainak megfelelően kell elintézni és nagyobb nyomaték kedvéért még hozzátette, hogy a püspöknek és a grófnak bármikor jogában áll minden erőszakos kísérlettel szemben a szerződés aláíróinak támogatását igénybe venni (1000 táján).

A XI. század elején már Franciaország nagy részére kihatott a mozgalom. Mindenfelé békeligák alakultak. 1021-ben például a picardiai Corbie és Amiens városok lakói jöttek össze ilyenértelmű békemű létrehozására. 1023-ban Warin beauvaisi és Berold soissonsai püspökök szerkesztettek békeformulát a reimsi tartomány hűbérszámára, mely többek közt a következőket tartalmazta: „Semmi körülmények közt nem török be templomokba, sem egyházi személyek élet-táráiba, kivéve azt az egy esetet, hogy az ott megbúvó békebontó emberőlő gonosztevőt elfogjam... Nem fogok el sem parasztembert, sem parasztasszonyt, sem kereskedőt abból a célból, hogy váltságdíjat csikarjak ki tőlük. Nem akarom, hogy ura háborúskodása miatt bárki vagyonát veszítse. ...Házakat nem rombolok le és nem gyujtok fel. Háború címén nem forgatom fel és nem tarolom le a szőlőket... Ezt a szerződést mindenki vel szemben megtartom, aki esküt tett rá, és velem szemben hasonlóan megtartja.“ Ugyanezen évben a burgundi királyságban is alakultak békeligák. Végre Ainaon érsek kezdeményezésére az 1038-ban összeült bourgesi zsinat még precízebb szervezettel dolgozott ki a béke megóvására: minden tizenötödik évét betöltött

hívót kötelezett, hogy esküt tegyen a békére és belépjen azon egyházmegyei szervezetek valamelyikébe, melyeknek kötelessége volt az eskü letételét ellenőrizni.

Igy, Luchaire francia történetíró szerencsés kifejezésével élve, idővel valóságos nemzeti gárda alakult a hűbéres társadalom fékentartására. A mozgalom a fegyvertelen elemek lehető megkímélésén és a háború pusztító hatásainak kizárólag a hadviselő felekre és birtokaikra való korlátozásán túl a keresztény társadalom szilárdabb megszervezését is célozta. Azt lehet mondani, hogy az Egyház vezetésével szervezett ellenhatás indult meg a hűbéruralom ellen: nagyszabású és átfogó kísérlet, mely a háborús önkény helyébe a jog uralmát kívánta ültetni.

Az uralkodók természetesen hamar felismerték a békemozgalom jelentőségét és siettek csatlakozni hozzá. Hiszen lehetetlen volt nem látniok, hogy királyságuk csak nyerhet vele. Jámbor Róbert francia király (996—1031) 1010—1011 táján Orleansba külön gyűlést hívott össze a béke kihirdetésére. Ugyanő az 1021. évi ivoisi összejövetelen II. Henrik német császárral megkísérelte az országaik közt fennforgó összes ellentétek békés kiegyenlítését és „a római szentegyház békéjének uralomrasedítését.” Szerencsétlenségre azonban II. Henrik és VIII. Benedek pápa egyazon évben, 1024-ben bekövetkezett halála megakadályozta, hogy a szép álom, a keresztény világ általános békéje, valóra váljék. Másrészt bizonyos, előre nem látott körülmények, mint például az 1031—34. években dühöngő nagy éhínség, ismét tápot adtak az erőszak és utonállás elhatalmasodásának. De ugyanakkor fokozták a püspökök és a közvélemény békekereső buzgalmát is. A béke utáni sóvárgás napról-napra általánosabb lett. Glaber Rodulf francia kortörténetírónál olvassuk, hogy a zsinatok alkalmával összesereglett népsokaság minduntalan a pax, pax, pax (Béke, béke, béke!) kiáltással adott kifejezést szíve legbensőbb vágyának.

1040 körül ismét változott a békemozgalom arculata: a pax Dei-hez a *treuga Dei* társul. Ezen azt a törekvést kell értenünk, mely bizonyos, vallási emlékekkel megszentelt napok megkímélésének címén iparkodott szűkebb korlátok közé szorítani a magánharcokat. Ugy látszik, a roussilloni tulugesi (touloujei) zsinat volt az első, mely vasárnapra mindennemű harcot eltiltott (1027). A példa hamarosan követésre talált. Hasonló megszorítás több békeokmányba is belekerült. Konkrét formát azonban csak abban a körlevélben öltött a gondolat, melyet az arlesi érseki tartomány püspökei Szent Odiló clunyi apátal közösen szerkesztettek. „Kérünk benneteket — olvassuk a méltán híres levélben — és esennen esengünk hozzátok, akik féltitek az Istent, hisztek benne és az ő szent vérén meg vagytok váltva, tartsátok meg a békét, hogy kiérdemeljétek a jó Istennel való békességet és az örök nyugalmat. Fogadjátok el és tartsátok meg Isten békéjét, miként mi is elfogadtuk és az isteni irgalomnak az égből alázállott ajándékaként megtartjuk. Ez pedig abban áll, hogy minden hívő, jóbarát vagy elenség, szerda estétől hétfőn reggel napköltéig tartson tökéletes fegyver-

nyugvást". A továbbiak során aztán részletesen megmagyarázták a levél írói, miért kell éppen a mondott napokat megszentelni. „Négy napot — írják — Istennek szentelünk: csütörtököt Krisztus mennybemenetelének, pénteket keserves kinszenvedésének, szombatot sírbatételének s végül a vasárnapot dicsőseges feltámadásának emlékére. Ezen a napokon tehát senki se indítson támadást és ne legyen ártalmára ellenségének" (1041).

Az ötlet gyors követésre talált. A provencai püspökök a lausenei Mortriondban tartott zsinatjukon hasonló tartalmú felszólítást bocsátottak ki, de a tilalmas napokat még megtoldották adventtel és a karácsonyi ünnepkörrel egészen vízkereszt utáni első vasárnapig és a nagybőjti időszakkal hetvenedvasárnaptól fehérvasárnapig bezárólag. 1042-ben Normandiában adtak ki hasonló rendelkezést, megtétezve a keresztjáró napok és pünkösöd nyolcada közé eső időszakkal.

Végül az egész fejlődésre a Guilfred érsek elnöklete alatt 1054-ben tartott narbonnei zsinat tette rá a koronát. Az itt hozott határozatokat joggal tekinthetjük az összes korábbi próbálkozások végleges kodifikációjának. A bevezető kánonok világosan mutatják, milyen messzire ment az egyházi közvélemény a hűbéres hadakozások kárhoztatásában. „Aki keresztény megöl egy másik keresztényt, — olvassuk az egyikben — az újból Krisztus vérért ontja." Egyébként a kihirdetett *treuga Dei* a már említett tilalmas napokhoz és időszakokhoz még egész hosszú lajstromát csatolta az újabb tilalmas napoknak: nevezetesen a Boldogságos Szűz, Keresztelő Szent János és az apostolok összes ünnepeit vigiliáikkal egyetemben, úgyszintén az összes kántorbőjtöket. A tilalmas napoknak ez a nagymérvű megsokasítása gyakorlatilag már csaknem egyet jelentett a hadakozás teljes lehetetlenítésével. A békebontókra kiszabott egyházi büntetések súlyossága szintén meggyőzően mutatta a zsinat résztvevőinek komoly szándékát a baj gyökeres kiirtására.

Franciaországon és Burgundián kívül másutt csak jóval később és lassúbb ütemben honosodott meg a békeuzgalom. Ennek okát, legalább részben, abban kell keresnünk, hogy másutt távolról sem burjánzottak fel olyan mértékben a magánharcok, mint Franciaországban. A német birodalmon belül, úgy látszik, a lüttichi egyházmegyében vezették be először az Isten-békéjét. Touli Henrik érsek hirdette ki 1081-ben. De, ha hihetünk a krónikások állításának, két évvel rá (1083) már az egész birodalomra nézve kötelezővé tették. Olaszországban az 1089. évi melfi zsinat rendelte el az első *treuga Dei*t. Négy évvel később (1093) a troiai zsinat bocsátott ki hasonló célú és tartalmú rendelkezést. Spanyolországban, amennyire meg tudjuk ítélni, az 1068. évi geronai zsinat tette ebben az irányban az első lépéseket.

A XI. század végén, az investitúraharc nyomán bekövetkezett nagy változásoknak megfelelően, a békeüggyet is a pápaság vette kezébe, és mindenütt kötelezővé tette a francia és egyéb zsinatok ezirányú korábbi rendelkezéseit. Chartresi Foucher francia történetíró állítása szerint II. Orbán pápa a clermonti zsinat idején nagy hévvel kelt ki a hűbéres hadakozások és a nyomukban járó tömérdek pusztítás ellen, s a végén

ezekkel a szavakkal fordult a jelenlevő püspökökhöz: „Kérve kérek benneteket, tartsátok fenn erős kézzel egyházmegyétekben az úgynevezett Istenbékét, és ha valaki akár kapzsiságból, akár gögből vét elene, ne habozzatok őt ezen szent zsinat tekintélyének erejénél fogva kiközösíteni.” Maga a kihirdetett Istenbéke szóról-szóra egyezett a narbonnei zsinat határozatával. Egyetlen lényeges eltérés egy pótkánon volt, mely a papokra, szerzetesekre és nőkre egyszersmindenkorra, a parasztokra és kereskedőkre pedig az élelmiszerek rendkívüli drágaságára való hivatkozással három esztendőre abszolút fegyvernyugvást rendelt el.

A clermonti zsinattal végleg lezárult a több mint százesztendőös békemozgalom. Egyszerűen tárgytalanná vált. Mióta ugyanis a keresztes hadjáratok százezerszámra vonták Keletre a becsvágyó lovagokat, a magánharcok fokozatosan elvesztették létalapjukat. A dolog könnyen érthető. Hiszen a kalandos, ezer veszéllyel összekötött útra elsősorban azok az elemek vállalkoztak, melyeknek nyugtalan tettvágya eddig legfőbb élesztője volt a magánharcoknak. Idehaza az idősebb és higgyadtabb évjáratok maradtak, melyeknek a béke megóvása épp úgy szívügye volt, mint az alsóbb társadalmi rétegeknek. És ez így ment közel kétszáz esztendőn át. A Nyugatról Keletre és Keletről Nyugatra vezető szárazföldi és vízi utak állandóan keresztes vitézektől nyüzsgtek. A különbség mindössze annyi volt, hogy a szüntelenül áradó csapatok időnkint több százezret számláló tömegekké sűrűsödtek.

De más oka is volt a békemozgalom tárgytalanná válásának; nevezetesen a főhatalom megszilárdulása. És itt elsősorban a pápaság tekintélyének példátlan arányú felemelkedésére kell gondolnunk. VII. Gergely és utódai valóban korlátlan hatalmú urai lettek a keresztény világnak. Még világi tekintetben is beleszólást igényeltek minden olyan ügybe, mely csak távolról is vonatkozásban állott a keresztény közösség érdekeivel. Mindenekelőtt a békét és a rendet igyekeztek fenntartani, mint a keresztes hadjáratok zavartalan folytatásának legfontosabb feltételét. Szemüket állandóan rajta pihentették a keresztény világon és a legkisebb békebontás láttára azonnal felemelték intő, feddő vagy éppen büntető szavukat, s nem nyugodtak addig, míg a béke akadályát el nem hártották. Gondoljunk csak a hatalmas III. Incére, aki a százszemű Argos módjára figyelte kora társadalmának minden rezdülését és a keresztény erkölcs érdekeinek megóvásáért bármely pillanatban kész volt latba vetni a rendelkezésére álló világmozgató erőket.

De ha így a treuga Dei a viszonyok változásával el is veszítette eredeti jelentőségét, ez a körülmény mit sem változtat azon a tényen, hogy benne a középkor legsikeresebb békemozgamát kell látnunk. Jelentőségét csak fokozza, hogy igazi népi mozgalom volt. Megindításához a döntő lökést a szenvedő néprétegek lelke mélyéről feltörő szenvedélyes békevágy adta meg s nagyranövelésében mindvégig a tömegek állandó érdeklődése játszotta a főszerepet. A zsinatok voltaképpen nem tettek mást, mint kánonokba foglalták az elnyomott néposztályok olthatatlan békesóvárgását. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a

történelem során nem sok mozgalommal találkozunk, melynek népi eredete és jellege olyan kristálytisztá formában volna kimutatható, mint a treuga Deié.

Az igazság érdekében azonban azt is meg kell jegyeznünk, hogy békemozgalom átütő sikerét csak két kedvező körülmény szerencsés belejátszása tette lehetővé: a lovagi eszmény fokozatos megnevesedése és a Cluny hathatós közreműködése. Ismeretes, hogy a lovagság a X. és XI. század fordulóján nagy és mélyreható változáson ment át: az Egyház nevelő hatására egyre inkább eszményi célok szolgálatába állította tevékenységét. A korábbi céltalan kóborlás és fosztogatás helyébe a keresztény hitért való bátor kiállás, a szegények, árvák, özvegyek és sanyargatottak védelme s általában a keresztény erkölcs szerinti élet parancsoló kötelessége lépett. Természetes, hogy minél több lovag szegődött e tisztultabb életforma szolgálatába, annál inkább csökkent a régi szabású, magánharcokból és magánharcokért élő kóborlovagok száma. Hovatovább a többség maga is ellene fordult korábbi életberendezésének. Talán ezzel magyarázható, hogy a feltűnően szigorú zsinati határozatok végrehajtása nem ütközött számottevő nehézségbe.

Nem kevésbé jelentős kihatású volt a clunyi mozgalom közreműködése. Hiszen Cluny, melynek hatóköre akkor már az egész nyugati keresztény világra kiterjedt, már csak az állandóan sürgetett egyházi reform érdekében is elegendhetlenül fontosnak tartotta a társadalmi béke biztosítását. Nagy apátjai közül különösen Szent Odiló (994—1048) és Szent Hugó (1048—1109) fejtettek ki ezen a téren nagy tevékenységet. Hogy a különböző francia zsinatok olyan határozottan állottak ki a treuga Dei mellett, abban nekik volt döntő részüik.

De ha e kedvező körülmények sokat meg is magyaráznak a treuga Dei sikeréből, a békemozgalom mégis egyik legszebb és legemberibb fejezete marad a középkori történelemnek, mely egyaránt becsületre váltik az irányító egyházi köröknek és a mögöttük felzárkózó névtelen tömegeknek.

SZENT ÁGOSTON GONDOLATAIBÓL

MINDENSZENTEK NAPJARA

„Krisztus szenvedett értünk, példát hagyván nektek, hogy az Ő nyomdokait kövessétek.“ (Pét. I. 2, 21.) Ebben a mondatban mintha azt mondaná Szent Péter apostol, hogy Krisztus csak azokért halt meg, akik az Ő nyomában járnak. A szent vértanúk vérük-ontásáig követték Őt, szenvedésének lemásoltáig. Igaz, a mártírok követték Őt, de nemcsak ők követték. Mert az ő átkeltük után nem szakadtak le a hidak, és szomjuk oltása után nem apadt el a forrás. Ugyan mi is volna azoknak a derék hívőknek a reménye, akik megkötött frigyükben tisztán és egyetértően viselik a házasság igáját, vagy önmegtartóztató özvegységben féken tartják testük kívánságait, folyton magasabbra építik az életszentség ormát, új szűziességben virágnak és így követik a Bárányt, bárhova megyen is? Mi volna az ő reményük, és mi volna reményünk, mindvalamennyiünknek, ha csupán azok számíthatának Krisztus követőinek, akik vérüket ontották Érte? Anyaszentegyházunknak talán el kell vesztenie ama (nem-vértanú) fiait, kiket annál nagyobb számban hozott világra, minél békésebbé vált az idő folyása? Talán üldözésekért kell imádkoznunk, talán kísértésekért, hogy (mint nem-mártírok) el ne vesszenek? Nem, nem, testvéreim! Hiszen hogyan könnyöröghetne az a valaki üldözésért, aki nap-nap után így kiált az Úrhoz: „Ne vigy minket a kísértésbe“?

Ott vannak, ott vannak, testvéreim, az Úrnak abban a kertjében nemcsak a vértanúk rózsái, hanem a szüzek liliomai is, a házassultak repkénye is, az özvegyek violái is. Semmi rendű-rangú ember ne kételkedjék meghívott voltában: Krisztus mindenkiért szenvedett. Igazság szerint van megírva Róla: „Ő azt akarja, hogy minden ember üdvözüljön s az igazság ismeretére eljusson.“ (I. Tim. 2, 4.) Próbáljuk megérteni, hogyan követheti Krisztust a keresztény, vére ontása nélkül is, különleges szenvedések nélkül is. Az Úr Krisztusról szólóban azt mondja Szent Pál: „Aki midőn Isten alakjában volt, nem tartotta az Istennel való egyenlőségét oly dolognak, melyhez erőszakosan ragaszkodjék.“ Micsoda fenség! „Hanem kiüresítette önmagát, fölvette a szolga alakját, emberekhez hasonló lett és külsejét tekintve úgy jelent meg, mint ember.“ (Filipp. 2, 6—7.) Milyen megalázkodás! Krisztus megalázta magát: ime, keresztény, van Kihez igazodni tudsz... Miután azonban Krisztus átesett ezen a megalázódáson és a halált leterítette, a mennybe ment föl: kövessük! Halljuk meg az Apostol szavát: „Ha föltámadtatok Krisztussal, keressétek az odafent-valókat, ahol az Isten jobbján ülő Krisztus vagyon. Az odafönt-való dolgokat keressétek, ne a földieket.“ (Kol. 3, 1—2.) A mulandó dolgoknak bármilyen gyönyörűségét büvöli is elénk a világ, utasítsuk el, Bárminő keserűség vagy borzalom mered is elénk, vegyük semmibe. Aki így tesz, az ne kételkedjék benne, hogy Krisztus nyomdokaihoz tartozik. Vigasztalódva

mondhatja Szent Pál apostollal: „A mi hazánk a mennyekben van.” (Filipp. 3. 20.) (Sermonum 304, capp. 2—3.)

*

... Boldogok a békességesek, mert ők Isten fiainak fognak hivatalni. A béke tusakodás nélküli tökéletességet rejt magában. Isten fiai épazért békességesek, mert bennük semmi sem hadakozik Isten ellen. Így van ez rendjén: a fiak hadd hasonlítsanak Atyjukhoz (aki a teljes összhang). Önmagukon belül azok a békességesek, akik lelküknek minden háborgását le tudják csillapítani és alá tudják vetni józan megfontolásuknak, átszellemiesített értelmüknek, és így testi kívánságaiknak megzabolázása árán Isten országa lesz belőlük. Ebben az országban úgy van minden elrendezve, hogy itt az parancsol, ami az emberben különösen kiválik, tudniillik a józan értelem, ellene pedig nem küzd emberi mivoltunknak állati arculata. De még ezt a kiváló képességünket is alá kell vetnünk a nála előbbrevalónak, Isten egyszülött Fiának, aki maga az Igazság. Senki nem parancsolhat az alárendeltnek, ha jómagát nem veti alá saját fölöttésének. Ez a béke adatik meg a földön a jóakarátú embereknek. Ez a béke a teljes-értékűsége jutott tökéletes bölcsnek élete.

Ebből a békés és jólendezett istenországból vettett ki e világ fejedelme, aki a feslett és rendezetlen életűeken uralkodik. Ha ez a béke belül megvan és meg is szilárdult, a kivetett fejedelem indíthat bárminő támadást, Isten szemével nézve csak növeli dicsőségünket. Mert semmit meg nem rendíthet Isten országának épületében, sőt fortélyainak meghiusultával értésünkre adja, mekkora erő van fölhalmozva odabent. (Ex libro I. de Sermone Domini in monte, cap. 2.)

HALOTTAK NAPJARA

A halotti szertartás, a temetés módja, a gyászmenet inkább az élőket vigasztalja, mintsem a holtakon segít. De azért ne vessük meg és ne vessük ki gondoskodásunkból halottaink testét, főleg az igaz hívőket ne, hiszen lelkük a testet eszközként, tartóedényként, Istennek tetsző módon használta minden jócselekedethez. Ha az édesapa ruhája, gyűrűje vagy bármely más holmija annál kedvesebb a hátramaradottaknak, minél nagyobb a szeretetük szüleik iránt, akkor magát a testet sem szabad semmiképp sem lebecsülnünk, hiszen sokkal közvetlenebbül és szorosabban magunkhoz kötve viseljük, mint akármelyik ruhánkat. Testünk nem külső díszül vagy támaszul szolgál, hanem hozzátartozik emberi természetünkhöz. Ezért gondoskodtak buzgó kegyelettel az ószövetségi igazak temetéséről is, ezért kísérték őket végső útjukon és készítették elő elhantolásukat. Ők maguk pedig még életükben rendelkeztek fiaik előtt, testüknek elföldeléséről vagy éppen átszállításáról.

Ha valami kényszerűség nem engedi meg sem a holttestnek elföldelését, sem lehetőség híján a szent helyeken való elhelyezését, még akkor se hagyjuk el az elhunytak lelkéért a könyörgést. Ezért vállalta magára az Egyház egyetemes megemlékezés formájában ennek a könyörgésnek elvégzését mindazokért, akik a keresztény katolikus közösségben nyu-

godtak el, még ha nevüket hallgatás leplezi is. Ily módon az egy, közös, kegyes Anya azokért is elvégzi a könyörgést, akiknek erre hiányoznak szüleik, vagy gyermekeik, jó ismerőseik vagy barátaik. Ha elmaradnának ezek a holtakért igaz hitben és kegyeletben mondott könyörgések, azt gondolom, semmit sem használna az lelküknek, hogy tetemüket szent helyeken helyezték el.

Legyünk róla meggyőződve, hogy a gondjainkban lévő holtakhoz csak az a könyörgés jut el, amelyet értük akár az oltárnak, akár imádságainknak, akár alamizsnálkodásunknak áldozatával ünnepélyesen felajánlunk. De ez sem válik mindenegyes halottunknak javára, hanem közülük csak azoknak, akik ezt életükben kiérdemelték. Mivel azonban nem tudjuk megkülönböztetni, hogy kik ilyenek, minden ujjászületettért be kell mutatni áldozatunkat, hogy közülük egy olyat se mellőzzünk el, kihez ebbeli jótéteményeink eljuthatnak, el kell jutniok. Inkább legyen ezirányú buzgólkodásunk azoknak fölösleges, akik sem kárát, sem hasznát nem látják, mintsem azoknak hiányozzék, akik hasznát látják. Bárki már csak azért is fokozott buzgósággal végezheti ezt övéért, hogy majd őérette is ugyanilyen buzgóan végezzék hozzátartozói. Amit tetemeteskor a testre fordítunk, az nem az üdvösség biztosítója, hanem csak emberi kötelesség. Tehetségünkhöz képest gondot kell tehát fordítani felebarátunk testére, mikor viselje eltávozott belőle. Ha ezt a test föltámadásának tagadói is megteszik, mennyivel inkább meg kell tenniök a hívőknek, hogy az elhalt, de majdani feltámadó s az örökkévalóságban megmaradó test gondozása egyúttal valamiképp a hirtől való tanúságtétel is legyen. (Ex libro de cura pro mortuis gerenda, capp. 2—4. et. 18.)

*

Halála napjának közeledtekor anyám nem arra gondolt, hogy testét költségesen temessük el vagy balzsamoztassuk be, nem kívánt különleges síremléket, hazai földben sem óhajtott nyugodni. Nem e féleket kért tőlünk, hanem csak arra vágyott, hogy emlékezzünk meg róla oltárodnál, Uram, hiszen napról-napra szakadatlanul oltárodnak szolgált. Tudta, hogy az oltárról részesedik abban a szent áldozatban, mely „megszüntette az ellenünk szóló okmányt” (Kol. 2, 14.) és legyőzte ellenségünket, aki számontartja bűneinket és azt vizsgálja, mit vethessen szemükre. Amde nem talál semmit Abban, akiben mi győzünk. Ártatlan véret ki ömleszti Beléje vissza? Ki térítheti meg Neki váltságunknak árát, mellyel kiragadott bennünket az ellenségnek hatalmából? Váltságunknak ehhez a szent áldozatához kötötte oda lelkét a hit bilincsel a Te szolgálólányod, Uram. Ne ékelődhessék Közéd és anyám közé sem erőszakosan, sem törvetés útján az oroszlán meg a sárkány! Anyám úgysem fogja azt vallani, hogy nincs semmi tartozása, mert így a ravasz vádló rábizonyíthatná és hatalmába keríthetné, hanem azt mondja majd, hogy tartozását az a Valaki engedte el, akinek senki meg nem térítheti azt az árat, amelyet Ő — bár nem volt adósa senkinek — értünk fizetett. (Conf. IX, 13, 36.)

Thornton Wilder

TŰZ TESTVÉR

Háromperces játék három személyre.

(Kunyhó az olasz hegyekben. Annunziata, parasztszasszony, tűzön a vacsorát készíti. Lánya, a nyolc éves Isola mellette játszik.)

ANNUNZIATA: Vigyázz magadra. Ne menj olyan közel a tűzhöz. Egy szép napon beleesel, és nem marad egyéb belőled, mint a cipőd; abból tudjuk csak meg, mi lett veled. Vedd le szépen és készítsd ki az edényt a vacsorához.

ISOLA: Pcdig én szívesen játszom a tűzzel.

ANNUNZIATA: Már hogy is mondhatsz ilyet!

ISOLA: Szeretném megmeríteni benne a hajamat. Csöndesen, lassan, lassan, lassan.

ANNUNZIATA: Nem megmondtam neked, hogy a tűz gonosz dolog?

ISOLA: Ferenc testvér azt mondja, hogy a testvérünk és a legjobb dolgok közé tartozik a földön.

ANNUNZIATA: Na, éppen... Mi ütött abba a mátyásmadarba, hogy egyszerre füttyülni kezd a kalitkában?

ISOLA: Itt van Ferenc testvér! Bekukucskál az ablakon.

ANNUNZIATA: Mondd neki, hogy jöjjön be és vacsorázzék velünk.

ISOLA: Ferenc testvér, anya azt üzeni, gyere be és vacsorázzál velünk.

FERENC (megjelenik az ajtóban; megáldja a házat): — Odébb is állhatok ám, majd csak talállok vacsorát magamnak. Igazán nem fontos, hogy éppen a ti fazekatokat könnyebbitsem meg.

ANNUNZIATA: Gyere csak be, Ferenc testvér. Attól, amit te eszel, nem igen csappan meg a tálban az étel. Hanem úgy látom, megint odafönt jártál a hegyekben. Átfáztál, csupa víz vagy. Gyere be, ülj oda a tűzhöz.

FERENC: Igen, fönt voltam, egészen fönt a csúcson, tegnap óta. A sziklák közt, meg a sziklák madarai közt. Szél testvér is ott volt és Eső húgom is, de Tűz testvérenek nyomát se láttam.

ANNUNZIATA: Maradj mellette, Isola, hozok még egy kis fát, de ne zaklasd ám a kérdezősködéseddel! Úgy, testvér, tedd csak a térdedre ezt az irhát. — (Kimegy.)

ISOLA: Mit csináltál odafönt, Ferenc testvér?

FERENC: Virrasztottam és vártam. Egy ideig semmi nem történt; aztán egymásra bólintottak és ez azt jelentette, hogy megkaptam az engedélyt. Egész pontosan láttam hét csillagot. Hirtelen megfordultak és besiettek és én láttam az ég Királynőjét, amint elővezette

seregét. Legelől jött a világ valamennyi vízbeveszett tengerésze. Hanem egy szót se szólj ám erről édesanyádnak, mert ő csak a saját csodáiban hisz, senki máséban.

ISOLA: Édesanya azt mondja, a tűz gonosz dolog.

FERENC (hátrafordul): — Ugyan, Annunziata húgom, hogy is mond-hatsz ilyesmit! Gondold meg, Isola, mi főzné meg a levesedet? Mi tartana melegen? Ha lejössz a hegyről, mi ragyog feléd a világ minden barátságos ablakából? Figyeid csak a lángokat, ahogy felénk hajladoznak.

ISOLA: Azt mondja: adj valamit ennem! Adj valamit ennem!

FERENC (fölszólva): Igen, igen. Az ő szeretete valamiféle éhség. Minden bundás, tollas, pikkelyes teremtményt szeretek, de a me-lengető tüzet is épp úgy szeretem, mint őket. — (A tűzhöz tartja az irhapokróc szélét.) — Nézd csak, hogy kap utána! Ez gonosz? Scha!

ISOLA: De Ferenc testvér, megfog... megfog... — (A láng hirtelen belekap a pokrócba. Ferenc föláll, lángokba burkolózva.) — Fe-renc testvér, hiszem égsz! Anyám! Anyám! — (Kiszalad a kunyhóból és anyjával tér vissza. Annunziata lerántja Ferencről az irhapokrócot és a tűzbe dobja.)

FERENC (még mindig elragadtatottan áll, fölemelt karral.) — Egyél, Tűz testvér. Tudom, vágyakoztál utána. Tudom, hogy engem is szeretsz. — (Körülpillant; sajnálkozva mondja Annunziationak:) — Húgom, tönkretettétek Tűz testvér vacsoráját.

ANNUNZIATA (félrefordulva, mogorva arccal): Nem tudom, mit képzelsz. Itt a tányér leves, ülj le és egyél.

FERENC: Húgom, ne zsémbeskedjél!

ANNUNZIATA (kítör): Nézd csak! Megöljük az állatokat a meleg bundájukért; de aztán egy szép napon öljük meg saját magunkat is, csak azért, hogy a tűznek is legyen mit enni? Nem elég, hogy soira fölfalja a fenyőfáinkat az út mentéről? Hol itt a logika, Fe-renc testvér?

FERENC: Csak a logikával ne hozakodjál elő nekem, húgom. A Sze-retetet valamennyi lánya közt ő a legkisebb. Sok gondot okoz nekem, ha megszólal.

ANNUNZIATA: Adjuk oda, ami állandóan melegít, azért, ami csak egy percig ad meleget?

FERENC (vidáman hadonászva a fakanalával): Ma este egészen kü-lönlögesen jókedvű a lelkem, akár a lángok, melyek Szent Jakab sírja körül játszadoznak. Akár egész éjszakát vándorolni tudnék.

ANNUNZIATA: Hol az édesanyád? Nincs ki vigyáz rád? Ha nem volna olyan sok dolgom itt, mindent félretennék, mindent abba-hagynék és virrasztanék fölötted.

FERENC: A paradicsomban van, arany pásztorbot a kezében, avval tereli a lángokat, melyek éhenhaltak ezen a világon. Arrafelé legelteti őket, ahol a szél a száraz leveleket egybefűjta. Tudom, Isola, most már tudom, hogy a kárhozottak mocsarában lángok lobognak és minden gonoszsgot elégetnek. De most nem ez a fontos; mert látod, azt is tudom, hogy a nagy szenteknek a tűz mindig hasznukra válik. Körülveszi őket, és ők benne lakoznak. Mint ahogy most is...

(Es így tovább.)

Koncz Lajos

A TANUSÁGTÉTEL KÖTELESSÉGE ÉS MÓDJA

„Tanúim lesztek
(Ap. Csel 1, 8)

Mai katolikus életünket — inkább még csak intellektuális felismerés formájában, mint szélesebb gyakorlati programként — mind gyakrabban és mélyebben foglalkoztatják annak az új korszerű keresztény magatartásnak kérdései, melyeket a tanúságtétel szó foglal össze. Az eszmét, amelyet az őskereszténység oly jól ismert, újabban a francia katolicizmus dolgozta ki s alkalmazta a modern életre, mint vallási életünk közösségi vonatkozású feladatának programját. Nálunk még csak pár évvel ezelőtt is hiába kerestük volna fogalmát. Bizonyos individuális jellegű hitvallás programról esett ugyan szó, de ami itt a végső lényeg: a keresztény meggyőzés objektív szolgálata — hiányzott ebből. De igen jellemző és örvendetes, hogy éppen pár hónap óta mind többet lehet hallani róla s bizonyosra vesszük, hogy a jövőben, mint korszerű katolikus magatartás még szélesebben hódít teret magának a tanúságtétel felismerése és gyakorlata.

Teológiaiilag vonzó és színes feladat is volna megmutatni hozzánk való vonatkozásában mennyire ez volt a mi Urunk Jézus Krisztus is: „tanu” (görögösen mártir, *μάρτυρ*!) tanúbizonyosság (= *μαρτυρία*)-tévő Ő a második isteni személy, az Atya tökéletes képmása, megmutatója, tanúja, megtestesülésében is ez akart lenni és ez is volt; mint az Apokalypszis látoka tömören jellemzi: „Hűséges és igaz tanú” (Jel 3, 14; cf 1, 5) „Bizony mondom neked — szól Nikodémushoz —, amit tudunk, azt beszéljük és amit láttunk, arról tanúskodunk” (Ján 3, 11). S földi élete legdöntőbb órájában királyi öntudattal tárja fel küldetése titkát a világ ítélőszéke előtt: „Én arra születtem és azért jöttem e világra, hogy bizonysgot tegyek az igazságról” (Ján 18, 37). És hogy e bizonysgágtétel az igazság ügyének nemcsak intellektuális képviselőjére vonatkozik, hanem az akarat és élet teljes átadását követeli, bizonyít-

ják az olyan mélységből fakadó szavai, mint: „Az én eledelem az, hogy annak akaratát cselekedjem, ki engem küldött, hogy elvégezzem az Ő művét“ (Ján 4, 34). Az ilyen igazi tanú valóban alteregója a Küldőnek s a szentháromságos vonatkozástól eltekintve is mondhatja magáról: „Fülöp, aki engem látott, látta az Atyát is!“ (Ján 14, 9.)

Ha ennyire Krisztus személyi lényegéhez tartozik a tanújelleg, a tanúságtétel pedig az Ő művéhez, nem csoda, hogy az Egyházat mint történelmileg továbbfolytatódó titokzatos testét és tanítványait ugyanezzel a küldetéssel állítja bele a világba. „Elmenvén tanítsatok (Mt 28, 19)... Ő majd bizonyosságot tesz énfelelem és ti is bizonyosságot tesztek!“ (Ján 15, 27). S a nagy pillanatban, mennybe távozása előtti legutolsó mondatával, Szent Lukács (Apcs 1, 8) szerint, a kifejezés ünnepélyes és roppant súlyával így küldi őket: „Veszítetek majd a reátok leendő Szentléleknek erejét és tanúim lesztek Jeruzsálemben és egész Judeában, Szamariában és a föld határáig!“

Csoda-e, ha ez a kifejezés megragadja és igézetében tartja a tanítványokat, főképp az olyan kitárult lelkűt, mint Szent János volt. Ő lesz a tanúságtétel evangélistája s nagyon jellemző, hogy vannak mondatai, melyekben háromszor négyszer fordul elő a szó és hogy evangéliumának első lapján épúgy olvasható, mint ahogyan a Jelenések Könyve végén. Keresztelő János nála az első tanúságtévő s ők az apostolok és tanítványok is szerényen, de ellenállhatatlanul csak ezt tehetik „Tanúskodni a világosságról, hogy mindenki higgyen Ő általa“ (Ján 1, 7). „Ami kezdettől fogva volt, amit hallottunk, amit szemünkkel láttunk, amit néztünk és kezünk tapintott az élteinek Igéjéről, mert az élet megjelent és mi láttuk és bizonyosságot teszünk róla... azt hirdetjük néktek“ (I. Ján 1). Az Apostolok cselekedeteiben is igen gyakran előfordul a „tanú“ és „tanúságtétel“ kifejezés és ez is nagyon érthető. Ennek a könyvnek első fejezetében hangzik el az ünnepélyes tanúságtételparancs s erre visszhang és alázatos válasz a Szent Péternek (s részben Pálnak) szinte minden beszédében felhangzó utalás: Jézus, akinek mi „tanúi vagyunk“ (Apcs 2, 32.; 3, 15; 5, 32; cf 4, 20; 26, 22; 28, 23).

Mélyen szimbólikus és megszívlelendő tény, hogy a pünkösdkor megszülető Egyház első főpásztorának első szentbeszédében a tanúbizonyosság programjával indul el. S ennek a programnak igézete és elragadtatása jellemzi az egész első három századot, a tanúságtételét, és pedig egészen a halálig, a vér tanúbizonyosságáig. De hogy itt nemcsak erről volt szó, hanem az élet bizonyoságtéveséről is, és hogy nem csupán a Krisztushoz való vonatkozás, Benne való hit tanúságáról, hanem ebből fakadólag a keresztényi élet általános magasabbrendű emberi és közösségi értékéről is, bizonyítja az a kétségtelen és elismert történelmi tény, hogy az őskeresztények a vértanúságbeli hódításnál is szélesebben és éltszerűbben hatottak megvalósított egyetemes emberszeretettel. „A hívők sokaságának egy szive és egy lelke volt“ (Apcs 4, 32) és „mind összetartottak s mindenük közös volt... kinek-kinek szükségéhez mérten“ (a, 44) A kívülállók is ezen indulnak meg legjobban: Ime, hogy szeretik egymást! Hozzá még ez a szeretet nemcsak

egy belső körre, a hittestvérekre korlátozódott, hanem mindenkit átölelő, határtalan emberszeretetet volt; tanúsítja ezt a szentiratok után legelsőbb írásbeli dokumentum, a „Didaché”, mely első mondataival megismétli az Úr legnehezebb követelését az ellenség imádságos és alázatós szeretéséről.

Az őskeresztény kor után — mint említettük — a tanúságtétel gondolata mintegy másfél évezredre háttérbe szorult a kereszténység tudatában. A közvetlen környezetben nem volt kinek „tanúskodni” Krisztusról: sem csodáiról, feltámadásáról, egy-igaz-istenségéről — (ez a szentírási és őskeresztény tanúságtétel elsődleges, teológiai tartalma); — sem a Benne való hit és élet egyéni és közösségi vonatkozásban kielégítő, megoldó és boldogító erejéről (ez a másodlagos, antropológiai tartalom). Mindez a középkorban „intézményesen” általánosan elismert és vallott, nagyjából megélt keresztény valóság lett.

Igy a tanúságtétel úgyne a kereszténység „szervezeti” területein kívültre tolódot. Hogy azonban ez a részleges tanúskodás ma már az úgynevezett missziós területekre nézve is elégtelen, mutatja a keletiek vádló rángolvasása a keresztény elvek és élet kiábrándító és kompromittáló kettősségéről az európai társadalomban!

Mert közben Európa először többféle keresztény lett, majd „elkereszténytelenedett”, megszűnt intézményesen keresztény lenni. Az új, vallásilag közömbös, sőt helyenként-időnkint ellenzéges keretekben a kereszténység hosszú ideig nem találta meg dinamizmusát, hosszú ideig a „megőrzés” „megtartás” programja a sztatikus magatartás jellemezte. Míg végre visszatalál a tanúságtétel evangéliumához, és ma már tudjuk, hogy a Krisztus misztikus teste, az Isten Országá iránti általános, minden hívőre kiterjedő felelősséget kötelezően most ebben a formában kell vállalnunk és hozoznunk.

De a mai keresztény előtt — a tanúságtétel köteletségének ilyen dogmatikus jellegű felismerése után és különleges korszerűségének tudatában — komoly problémaként jelenik meg a módszer és lehetőség kérdése. Hogyan kell a tanúságtételt szolgáltatnia? Történhet és történjék-e a biznyságtetés minden kautela nélkül, vagy éppen burkolja be magát és fokozatos kibontakozásra, maga-megmutatására rendezkedjék be?

A feletet erre is őit kell keresnünk, ahol az egyedül „igaz tanú” magatartása és példája tanít: Jézus Krisztusnál. Mit mutat az Ő tanúbiznysága? Hozta-e Ő üzenetét egyszerre, teljes fényességben és minden tartalmával együtt? Odavetette-e egyetlen vakító formulában „jö-hírét” saját személyi titkáról és üdvözítő küldetéséről az értetlen és ellenséges környezetnek? Egyáltalán nem. Sőt a legmélyebb emberi pedagógiával és okossággal járt el. Isteni személyiségének titkát olyan tapintattal revelálja, hogy a dogmatikának a maga helyén külön kell foglalkoznia ezzel az ellenvetéssel: Ha Ő Isten, miért nem mondotta ki ezt annak rendje és módja szerint; miért tért ki annyiszor az egyenes feletet elől és miért érte be célzásokkal, sejtelmes utalásokkal? Azért, mert az isteni bölcsesség ökonómiaja nem engedhette, hogy a megteste-

sülés szent titka kompromittálódjék és verőfényével csak elvakítson, megfélemlítsen, hanem lassan szűrt világossággal szoktatta és fokozatosan nevelte a lelkeket a titok egész tartalmának befogadására (Schütz Antal).

Világos ez az okos pedagógiai tapintat a példabeszédekben szóló, parabolizáló Krisztus magatartásában — formailag. S ugyanez az attitűd tekint ránk, ha nyilvános működésének tartalmát, annak kibontását vesszük szemügyre.

Eleinte még nyiltabb, „istenibb“ az Úr magatartása: kiüzi az áru-sokat a templomból, Nikodémusnak és a szamariai asszonynak világosan megmondja, hogy az egyedül lehetséges üdvözítő út Ő maga, a Benne való hit, az újjászületés vízből és Szentlélekből. A názáreti zsinagógában Izaiásnak a Messiásra vonatkozó jóvendölését olvasván fel, „összehajtá a könyvet, visszaadá a szolgának és leüle... Es kezdé nekik mondani, hogy ma beteljesedett az irás“ (Lk 4) Aztán jelentkezik és mind ádázabbul támad a kritika Vele szemben. S akkor egyrészt mindjobban csak a csodákra szorítkozik, gyógyít, segít, életet oszt és megmutatja, hogy a föld, evilág számára is van örömhíre, orvossága, programja; másrészt pedig mindinkább beburkolódik a parabolák képletes nyelvébe. „Akinék fülei vannak a hallásra, hallja meg!“ — figyelmeztet nem egyszer és Szent Márk (4, 34) meg is mondja: „Példabeszédek nélkül pedig nem szóla nekik, de tanítványainak külön megfejté mindegyiket.“ És erre csak részben ösztönzi pedagógiai (a keleti gondolkodáshoz való alkalmazkodás), hiszen már megfejtésre van szükség, sokkal inkább vezet a ellenséges környezetben tanúsított okosság.

Amennyire indokolt azonban eszközként az okosság, annyira nem lehet célá tenni. Nem lehet mindvégig ennél maradni, a revelációnak egészben ki kell bontakoznia, s a tanúbizonyiságnak teljessé kell lennie, ahogyan a megrázó erejű jelenet mutatja Kaifás előtt: „Megesketlek téged az élő Istenre, hogy valld meg nekünk, te vagy-e Krisztus, az Isten fia? Felelé neki Jézus: Te mondád; Mondom pedig nektek: Majd egykor látni fogjátok az Emberfiát az Isten hatalmának jobbján ülni és eljönni az ég felhőiben. Akkor a főpap megszaggatá ruháit, mondván: Káromkodott: mi szükségünk még tanúkra? Ime most hallottátok a káromkodást. Mit gondoltok? Azok pedig felelvén, mondák: Méltó a halálra!“ (Mt 26).

S az apostolok, az őskeresztények és a hittérítés jól megértették a dolgot és követték az Urat, mind az okosságban és pedagógiában, mind pedig a tanúságtétel kockázatainak vállalásában.

Napjaink kereszténysége a tanúságtételt újra korszerű feladatának ismerte fel. Részben azért, mert a régi keresztény területeken nincs többé „intézményes“ kereszténység, hanem vannak keresztények és nem keresztények, evangélium szerint élők és közömbösek; részben azért is, mert a földrajzilag lassan eggyé váló világban többé nem elég a misz-szióhoz néhány „igaz és hűséges“ önfeláldozó tanú, hanem az egész kereszténységnek kell bizonytságot tennie arról, ami benne mindenek felett való vallási érték.

Ezt a vallási, teológiai érték-többletet kell „megmutatnia“ a világ felé. Van azonban ennél a mai tanúságtételnek egy „korszerűbb“ tartalma is. Tárgyilag ugyan másodlagos a kereszténység evilágot építő és nemesítő ereje (az antiszociális ösztönök, szenvedélyek megfékezése, a felebaráti szeretet szolidarizmusa, a hivatástudattal áthatott, közösséget szolgáló alkotó munka stb.); de a kereszténységnek a közömbös világ felé most erről a tartalmáról és értékességéről kell bizonyosságot tennie. Meg kell mutatnia, hogy aktív és hasznos; hogy mit ér az ember, ha keresztény. A cél és elsődleges tartalom természetesen az örök üdvösség (enélkül a kereszténység csak evilági rendszer volna) de az üdvösségre vivő útnál az Úr Krisztus is ujjászületésről beszélt: az ember egész belső és külső, következőleg szociális és evilági életének átalakulásáról és átalakításáról.

Hogy konkrét történelmi helyzetekben melyik a helyes keresztényi magatartás: az okosság-e, vagy a teljes tanúságtétel, az nehéz és mindig egyéni felelősséget és lelkiismeretet is érintő kérdés. De az ember ezen a téren sincs egészen önmagára hagyatva. Részben azért, mert ami a tanúságtétel kötelességében és módjára nézve általános, közösségi felelősség, az Egyház krisztusi szervezete szerint megoszlik a laikusok és a klerus közt s ez utóbbin belül a hierarchikus tagozódás arányában részben és főképp pedig azért, mert ahogyan isteni a parancs a tanúságtétel kötelességére, úgy isteni a segítség is a bizonyágtevés helyes vállalására. A bérmlás szentsége erre szolgál: kegyelem-biztosítás, hogy „hitünket állhatatosan valljuk és hitünk szerint élünk“. Mi ez, ha nem a tanúságtételre képesítő krisztusi gondoskodás? Csak legyen készsleges és érzékeny a lélek a kegyelem sugallatai iránt, forduljon valóban befelé tájékozódás végett a tanács, okosság és bölcsesség Szentlelkéhez s akkor megkapja a szükséges kegyelmi erőt is, a korszerű keresztény magatartásra.

TAVASZELŐ

Irtó Fekete István

A szobában nem volt sötét, de világos sem. Az ablakkeret keresztül éppen csak, hogy látszott, de túl s innét rajta semmi sem volt bizonyos, még az asztal se, amely pedig ott állt az ablak mellett s máskor valami kis fényes gyalogút látszott rajta, ha besütött a hold. Most nem.

Gáspár — Pele Gáspár, a fiatalabbik, felesége Andók Teréz — többször felébredt ezen az éjszakán — ami nem volt szokása — és sohse tudta, hogy áll a feje, azaz balról van az ablak, vagy jobbról, mi van lábtól, vagy fejtől és az óra fáradt kettyenése is hol itt hallatszott, hol meg ott.

Gáspár ilyenkor ingerülten dobott egyet a fején, mire helyre zökent a világ, és egyszerre eszmélni kezdett ködösen és mérgesen. Erre aztán újra elaludt. Hogy meddig, azt nem lehet tudni, de ezen idő alatt mindenféle érthetetlen álmok kavargtak körülötte, melyek felingerelték, piszkálták, ellenkeztek, amíg csak közük nem csapott. Hol ostorral, hol gyeplőszárral, de néha löccsel is. És ilyenkor újra felébredt és újra nem tudta, merre van a világ, azaz az ajtó, az asztal és minden egyéb. Valami tanácstalan düh jött-ment körülötte és ha arra gondolt, hogy hány óra lehet, úgy érezte, hogy most azonnal felkel, és az órát azonnal leveri a falról.

Máskor nem voltak Gáspárnak ilyen kétségei és ilyen süket éjszakai se. Egyszer volt ugyan ilyesféle, de akkor többet ivott a kelletténél, sokkal többet. De most? A lakodalom óta...

Erre a gondolatra egyszerre a helyére került minden. A hely, az idő, a tegnapi és a ma. Lakodalom...

A lakodalomról eszébe jutott, hogy ő házasember immár, eszébe jutott Treszka és egyetlen lendülettel — mintha közben semmi se történt volna — egy öreg ló, a Rigó.

Helyben vagyunk, gondolta Gáspár és arra gondolt újra, hogy hány óra lehet és arra gondolt, hogy Treszkát most ki kellene húzni az ágyból és alaposan elnadrágozni, ámbár nem volt egészen tisztában, hogy miért és arra se gondolt, hogy felesége az éjszakának ebben a tanácstalan órájában aligha visel nadrágot.

Elkezdett tehát újra gondolkozni; kapkodva és sietve hánytá össze az esti összeveszés lényegét, mert arra gondolt, hogy elkésik, arra gondolt, hogy megereszkedett talán a Balaton jege s akkor kerülni kell Akarattyának, és azzal se volt egészen tisztában, hogy hát Rigót most már elvigye-e a vásárra, vagy ne vigye el.

— Mi a fene lett ezzel az asszonnyal — kérdezte Gáspár a sötétséget, de a sötétség éppen azért sötétség, hogy ne legyen benne semmi. No, nem is volt.

Pedig milyen szépen kezdődött az este. És a nap is szerencsés. Alig ült ki a jégre a lékhez, a csukák úgy vitték a horgot, mintha megbolondultak volna és azon felül, amit eladott; még a tepsibe is ke-

rült egy. A csaka sercegett a zsirban és kinyában olyan hatalmas ~~fla-~~ tokat felhőzött, amilyen egy csukától csak kitelik. Az asszony tett-vett a tepsi körül, a tűzhelyajtó kedvesen zörrent, ha Treszka venyigét dugott be, vagy nádat s ilyenkor a láng aranyon lobbanása megvilágította szép kis arcát. Gáspár csendes meglepődéssel nézte az asszonyt és csak hogy mondjon valamit, azt mondta:

— Hát akkor megveszem a kukoricát...

Az asszony nem szólt, csak a halat nézte, kissé szigorúan, mintha a pirulásában valami hiba lenne.

— ... mert ugye — folytatta Gáspár — zabot is vehetnék, de Rigónak először husra kell kapni.

— Nem tudom, mi van ezzel a tüzzel — mondta Treszka kedvetlenül. — náddal meg ilyen szeméttel az öreganyám se hallotta halat sütni.

— Szóljál Terus — kelt fel Gáspár — hozok...

— Most már ne menj, majd csak megleszek valahogy...

— Szerszám, kocsi minden rendben van — tűnődött tovább Gáspár. — ha szerencsénk lesz...

— Az már igaz, ha lesz; hát ha nem lesz?

— Mért ne lenne? Nem olyan nagy lutri ez. A fuvar, az biztos. Hallal megyek, visszafelé meg hozok ezt azt... takarmányt, vagy bort.

— Persze... bort.

Csodálatos, hogy Gáspár a halász, mindenféle időjárás tudója és megérzője nem vette észre, hogy a Rigó körül nehéz fellegek tolják fel tarajukat, sőt — ha egy kicsit jobban figyel — mintha távoli villámlás is mutatkozott volna a konyha és az asszonyi lélek végtelen, kiismerhetetlen messzeségében. De mért figyelt volna? Ezt a dolgot már hússzor megbeszélték, először mindjárt a temetés után. Rigót ugyanis váratlanul örökölték szerszámostól, kocsisztól s amikor Gáspár azt mondta, hogy a lónak most jó ára van, Treszka elég szelíden csak annyit mondott, hogy — azt már nem.

— Hát?

— Majd fuvarozol rajta. Halászat után ráérsz...

A hang ugyan nem nagyon tetszett Gáspárnak, de aztán gondolkodni kezdett — férfiaknál ez sűrűbben fordul elő — és a gyeplővel Rigó farát meglegyintve (az ostort valamelyik rokon gyerek elemelte) igazat adott feleségének.

— Nono, nem is bolondság!

És beleringatta magát a fuvarozásba. Abban van most is. Szimatol, mert a csukának ordító jó szaga van, és kicsit éhes.

— Bort, meg ami kell a kocsmába. A trafikot is elhozhatom, meg mindent, ami kell... Okosan kitaláltad te ezt.

— Én?

Gáspár bambán felnézett, de az asszony éppen háttal volt.

— Mi?

— Hát, hogy én találtam ki a kocsmát, meg a bort, meg az egész kujtorgást...

— Hallod-e Treszka!?

— Hallom, hát. Én csak éppen, hogy szóltam valamit, maga meg szépen hozzákanyarította a trafikót, meg a kocsmát, meg... szóval tudom, amit tudok.

Gáspár csak most neszelt fel és mint a halász, aki felett megdördül a váratlan vihar, ijedten és dühösen kapott az evezőhöz.

— Teruskám...

— Teruskám, vagy nem Teruskám, engem ne tegyél lóvá.

— De Tera!

— Csak kiabáljon, akkor majd én is kiabálok.

— Mi a ménkü van veled?

Az asszony akkorát rántott a tepsin, hogy a néhai csuka, majdnem olyan bukfencet vetett, mintha élő korában valami könnyelmű békát kapna el, de ezzel a mozdulattal meg is mutatta hasát, amely letagadhatatlanul meg volt égve.

Gáspár egyet szippantott a levegőbe, egyet fujt a méregtől. Az eddigi kellemes szagba az égés keserű szurokszaga tolakodott, és Gáspár felkelt.

— A halat most már megeheted magad.

Azzal bement a szobába, ahol sötét volt és elgondolkodott, hogy mi is van hát Terával s ezzel az egész házassággal, amely csupa méz volt eddig, s most — egy idő óta — keserű, ecetes epe lett belőle, ha nem is tartósan, de időnként. Az asszony akarta a fuvarozást, hát legyen, egyeztett ő bele, s most? Dühösen beleköpött a sötétségbe, mert éhez volt, fogcsattogatóan éhes és savanyú nyál szaladt össze a szájában. Hát nem fuvaroz! Jó, adják el a Rigót, de legyen vége ennek a mérges kelésnek, mert minden keserűség azóta van, amióta Rigó betette az istállóba négy, pókos lábát. Cigarettaját undorral dobta a sötétségbe, arra, amerre köpött, hátha beletalál, de nem talált bele, ezért elfordult és kinézett az ablakon. A hold már két arasznyira volt a somogyi partok felett, és aranyos utat rakott majd az ablakig a Balaton jégén.

Ha marad az idő, át lehet majd menni a jégen, ámbár a jég nem szikrázott, a csillagok nem villogtak és annak a holdfényből rakott útnak a két széle, mintha megkásásodott volna. De ezek a tények nem voltak kizárólag, mert Gáspár szeme ugyan kint kalandozott, de füle közben a konyhában járt, ahol csend volt. A csuka egyébként se zajos állat, de mit csinál ez a bolond asszony? Még megteszi, hogy kidobja a halat, de akkor — és Gáspárt újra előntötte a méreg — akkor megveri. A hal annyira azért nem volt megégve...

Később edény zörrent odakint, aztán halkán kinyílt az ajtó.

— Lehet enni — susogta Tera síri hangon, amiből nem érzett ki pontosan, hogy a méreg fullasztja, vagy a könnyek folytak a torkára.

Gáspár nem kelt fel azonnal és később is mereven ült oda az asztalhoz, ahol a helyrehozott csuka tartózkodott.

— Levakartam azt a kis égést...

— Látom.

Az asszony jött-ment és nem ült az asztalhoz.

— Mért nem eszel?

— Nem kell... teli vagyok a szagával.

Gáspár bökötte a halat, közben megenyhült és szeretett volna visszakanyarodni Rigóhoz. Olyan volt ez az egész úgy, mint egy szakadozott összekészált háló, amit csak néz az ember és nem tudja, hol lehet elkezdni. Gáspár halász volt, mint ahogy minden őse az volt, és világosan tudta, hogy az összezavart szalak kitgazításához türelem kell. Nem, nem szabad dühösen megrántani, mert akkor aztán kibogozhatatlan gubanc lesz az egész, amin már csak a kés segít.

— Nincsen ennek semmiféle szaga — és a tál fölé hajolt erősen szaglálódva — semmi a világon. Ha én mondom...

— Valahogy nem kell. Igaz, ettem is nem régen, mert nem gondoltam, hogy olyan hamar itthon leszel.

— Hova mentem volna, mikor itthon is lehetek?

Az asszony erre sóhajtott és egy ilyen sóhajtásba sok minden belefér, ami szinte választ kér, de Gáspár nem válaszolt. Vigyázni kell ilyenkor.

— Eddig — sóhajtott újra Tera — eddig úgy volt... hajaj!

Gáspár erősen evett és halat evett, amikor minden beszéd felesleges és szálkát nyelhet az ember. De egyébként is kellemesebb, ha felesége maga közeledik a félbemaradt Rigó ügyhöz.

— De ezután már másként lesz — tejezte be a sóhajtást.

— Nem lesz. Holnap Siófokon vásár. A jég jó, eladom a Rigót kocsistól, mindenestől, aztán legyen békesség. Veszek két süldőt, marad még pénzünk is és tavasszal veszünk egy szép tehenet... Tej lesz, zsír lesz, minden lesz. Halász volt az öregapám is, mit húzzam-vonjam magam. Igaz?

Csend lett. Meghökken, tanácstalan csend. Tera gyorsabban mozgott és céltalanul rákosgatott lábost, miegymást.

— Ezt is elviheted, ha nem eszel, ámbár igen jó — toltá odébb Gáspár a tálát.

— Azért ne ugráltass, majd elviszem, ha arra is sor kerül.

Gáspár nyelt egyet és nézte a tálát a félbemaradt csukával. Az asszony jött-ment, mocogott, de a tálhoz nem nyúlt hozzá. A tűzhely ajtaját kinyitotta és betette, de nem rakott rá. Aztán megállt és maga elé nézett.

— Tehenet! — mondta — meg süldöket. A tehenet aztán legeltessem én. A disznóóiban hasig ér a hó... annak a tetejét is meg lehetett volna már csinálni.

— A tehen kijárhat a falusiakkal, az ólat pedig...

— Falusiakkal? Hova, arra a kecskelegelőre, arra a kutyatejes kőtengerre, törje el a lábát, aztán akkor mit adnak érte, nem is lehet kimérni, engedély kell, meg állatorvos, az állatorvosnak kocsí, amilyen drága a fuvar, amilyen...

— Hát akkor nem veszünk tehenet — mondta Gáspár keményen, hogy megállítsa az áradatot — a disznóólat egy nap alatt rendbeteszem, addig elvesznek a süldők az istállóban.

— ... hogy a ló agyonrugja valamelyiket...

— A ló?

— Az hát. Arra is nekem kell gondolnom. Az ilyen süldőféle mászkál, jön, megy, turkál, odamegy a ló alá és vége. Meg van a nagy kár...

Gáspárban már kétszer megfordult a csuka, de erre keserűen elnevette magát.

— Mit nevezsz?! — csattant fel az asszony.

— A lovat, aminek az árán veszem a süldőket, a ló nincs és mégis rug... észnél vagy? — És újra nevetett kissé felsőbbre és nagyon komiszul, de aztán meggondolta magát.

— Nem tudom, mi a bajod, de vagy kukoricát veszünk, mert a Rigó éhen döglök, vagy eladjuk. Tudod mit? Gyere el te is a vásárba, aztán majd meglátjuk, a jég még jól tart.

— Én a jégen nem megyek.

— Hát akkor körül megyünk. Nagy kerülő, az igaz, de mért ne mennénk körül. Elbeszélgetjük az időt.

— Beszélgetni itthon is lehet.

Gáspárban erre elbődült a csuka, és olyant vágott az asztalra, hogy az ablak is összerezett, Treszka pedig elfehéredett.

— Hát akkor — üvöltött Gáspár első ízben a holtomiglan óta — hát akkor az a durrogó tüzes ménkü csapjon bele ebbe az egész rohadt világba.

Indulatosan és ökölbesorított kézzel felkelt, bement a szobába és úgy bevágta az ajtót, hogy majd elaludt a lámpa, széthányta a vetetlen ágat és lefeküdt.

És most hajnal van, vagy éjtszaka, vagy az ördög tudja, mi, mert ez a ködös félsötét rosszabb a sötétségnél is. Az óra végre meggondolta magát:

— Cink — cink — cink — cink — selypítette.

— Négy — gondolta Gáspár és megtalálta helyét a világban. — Négy. Ötre összeszedem magam, nyolcra odaát vagyok. — Lecsúszott az ágyáról, ruhát a hóna alá, csizmát a kézbe és kiment a konyhába. A lámpa fellobbant s a lámpavilág megint elkeserítette, mert a tál a hallal még mindig ott volt az asztalon.

— Na megállj, feleség! — és kiment a házból.

Hideg volt, az igaz — zuzmarás, ködös hideg és Gáspár beleszagolt a levegőbe, de a hideg mögött, az idő mögött volt valami. Csillagok nem látszottak, szél nincs és a hold sárgasága valahol nyugaton erőtlenedik.

— Délutánig kibírja — gondolta Gáspár és a kásás jégre nézett. — Délutánig biztosan, hanem aztán...

Gyorsan felszerszámolta a nevezetes Rigót, kirántotta a kocsit a nádfélszer alól és befogta a lovat. Pokrócot dobott rá és bement a konyhába. Dühösen nézett a maradék csukára, aztán megette. Mi tagadás, jól esett. Most már sietett, mert ősi ösztön sürgette, az idő sür-

gette, a levegő, a jég alatt feszülő víz roppant nyomása mintha a mellén feküdt volna.

Éppen bele akart fújni a lámpába, amikor lassan nyikkanva kinyílt a szobaajtó. Az asszony szeme álmos és csak áll, mintha most szedné össze az eseményeket. S a szeme kezd elmeiyülni, a szája ki-egyenesedik és összefogja keblén a hálórékli.

— Hová mégy? — sziszegi.

— Bálba! Phü! — fújt bele a lámpába és kilépett az ajtón. Szerencsére azt már nem látta, hogy felesége, mint a furia lépett utána és talán megüti, ha eléri, esztelen haragjában. Az asszonyt, rázta a gyilkos düh, a tehetetlenség és, hogy nem rohant ura után, az csak egy székláb okszerű elhelyezkedésén múltott. Tera ugyanis már az első lépésnél úgy belevágta kisujját a székládba, hogy majd lerogyott. Közben már zördült odakint a kocsi, zökkent is, ráfordulva az útra és Tera mind a két kezével belemarkolt a hajába.

A kocsi békésen és távolodóan zörgött, az asszony pedig nézte a konyhaablak két kis világos szemét. A száján keşerü nyál szívargott, amint suttogva kinyitotta:

— Hát súlyedj el, súlyesszen el az Isten, te, te gazember!

Amikor ráereszkedtek a jégre, Rigó megállt és megszagolta.

— Csak eredj Rigó bátran, kibír ez még egy templomot is. — Gáspár összehúzta magán a bekecsét, jól beleült a szénába és gondolatai visszakanyarodtak a konyhába, ámbár nem teljesen, mert közben figyelte az utat, a jetet és a ködöt is. Az út alig látszott, a jég a tegnapi olvadáستól morzsalékos volt, de mozdulatlan, a köd azonban később mintha nyugtalankodni kezdett volna. Helyenként ritkult, helyenként meg olyan sűrű lett, mint az éjtszaka, de keletről már érezni lehetett a derengést.

— Hát majd meglátjuk — gondolta Gáspár a vásárra célozva — az eladás nem sürgős, körülnézek legalább, nem kerül semmibe. Jobb is, hogy otthon maradt az a tüzesgyík... ámbár... — és Gáspárban mind jobban elmélyült az elhatározás, hogy az asszonyt megveri. Úgy látszik, igaza van az öregeknek, hogy az asszonyt egyszer — de csak egyszer! — irgalmatlanul le kell törni, mert másként kezébe kerül a gyeplő — ami nyilván nem az ő kezébe való — és akkor az egész házasság az asszonyi indulatok hullámain hanykolódik.

— Na, mi az, Rigó?

Az öreg ló lassított és Gáspár is figyelni kezdett. Lány suhogás indult el, a köd emelkedett, kavargott és a jég teteje vizes lett.

— Iparkodj, Rigó!

Kelcten — éppen szemben — sárgászörös lett a világosság s az álmos köd alatt valami mintha égni kezdett volna. Sárgán füstölgött a köd, kavargott és egyszer csak meglódult észak felé. De ekkor már sziszegve nyargalt a jégen a szél.

Gáspár meg-megrántotta a gyeplőt, de már nem gondolt haza. Most minden idege hallgatódzott. A somogyi part már tisztán látszott,

de a szél erős nyomására nyugtalankodni kezdett a jég. Egy-egy morranás hallatszott, tócsák keletkeztek néhol és a kerekék belevágtak a jég kásás útjába.

— Iparkodjunk, Rigó.

Hátranézett Gáspár, de mögötte nem jött senki, pedig más is tudja, hogy vásár van ideát... A levegő nagyon megenyhült, s a szél langyos erős hullámai szinte megtölték a kocsit. De a part már erősen közeledett.

— Nem csapsz be kutya, — fészkelődött Gáspár a jégre és az időre gondolva és elővette az ostort, amit Rigó megértéssel fogadott, és az ostort meghaladó ügetéssel jelezte, hogy ezt már előbb is megkezdhatték volna, de hát a kocsis dolga, hogy gondolkodjon. Vágtattak, ameddig birta az öreg ló, de Gáspár azt sem bánta már, amikor lépésre lassított. Egész közel volt a part és olyan igennagy baj már nem lehetett. A kis fenyes mellett egy ember állt és integetett, hogy jobbra... jobbra...

— Aha — eszmélt Gáspár, — ott még tart a jég, mert ekkor látta meg, hogy a turzás jege lecsúszott és — bizony — azt már a víz emelgeti...

Az utolsó száz métert vízben tették meg és Rigó nagyot fujt, amikor kikapaszkodtak a jégtörmelékes, homokos partra. Gáspár megsimogatta az öreg ló nyakát és pokrócot dobott rá. Aztán az emberhez fordult, aki valami halászféle vénember lehetett és csak nézte őket elgondolkozva.

— Köszönöm, hogy intett, bátyám.

— Nincs mit, de jól imádkoztak érted, az szentigaz.

Tera ült egy darabig a széken, borzasan, álmosan és sötéfen. A gerendákat emelgető düh csendes haraggá apadt, s ahogy múlt az idő, ebből a haragtengerből kiemelkedtek az elhagyatottság, meggyötörtség, kismimizettség tanácstalan zátonyai. Elment — gondolta — elment csak úgy ez a... ez a... a bálba! Ezen aztán csodálatosan elkezeredett és hangos feljajdulással elsírta magát. Először a széken sirdogált, aztán az ágyban. Aztán elaludt, de hamarosan felébredt s amikor Gáspár ágyára nézett, újra sirdogálni kezdett, belehüppögve a párnába. — Így elmenni. — suttogta és a szekrényre nézett és már látta magát, amint összeszedi ruháját, összeszed mindent — a menyasszonyi koszorút is... erre megint megindultak könnyei, mert eszébe jutott az esküvő, az a lebegő szépség és jóság és gyertyák... és ez lett belőle.

— Bálba! — sírta és újra elaludt és álmában minden össze-vissza kavarodott. Sötétség volt és nagy vizek, sárga, nehéz hullámok, melyekben hol ő fuldokolt, hol Gáspár, vőlegényi ruhában.

— Jézus! — ébredt fel, mert kinyílt az ajtó és anyja állt meg az ágy mellett. Ijedten felült.

— Ne menyecske, még ágyban? ... Hoztam egy kis tejfölt. — Azzal leült az ágy szélére, Tera pedig átölelte és újra megrázta a sírás.

— Mi bajod van? — ijedít meg az öregasszony és csak most nézett szét a szobában — hol az urad?

— Bálba... azt mondta, elmegy a bálba...

Az öregasszony szeretettel és mérgesen ölelte vissza lányát.

— Na megállj csak, Gáspár! Mennyi pénz volt nála?

— Nem tudom... a Rigót akarja elpotyázni. Majdnem megvert.

— Rigót ... a bálba?

— Azt csak úgy mondta, Mintha az ördög kötözött volna bele, most mindenáron fuvarozni akar... a fejibe vette...

— Akkor mér' adja el a lovat?

— Nem akarta, én akartam.

— Hát akkor?

Tera nem válaszolt, anyja pedig felkelt és kilökte a zsalugátért

— A' fenének ülünk ebbe a sötétbe!

A szoba egyszerre tele lett nappali világozással. Az ablaküveg csillogott s a nyárfát suhogva tekergette a szél az ablak előtt. Az öregasszony visszaült az ágyra.

— Olyan vagy, mintha megnyúztak volna, hát most mondd el, mert nem értem.

Tera úgy érezte, jó lenne, ha megint sírhatna, de a sírás ebben a világozásban már nem ment sehogy se. Ez egy kicsit felingerelte.

— Szóval már a halon kezdte, hogy egy kicsit megégett... aztán meg, hogy kukoricát vesz, mert a ló éhendöglik...

— Hát aztán?

— Hát aztán megmondtam, hogy rendes halász ne kujtorogjon. aztán szóra-szó...

Az öregasszony figyelmesen nézte lányát.

— Csak mondd...

— Mit mondjak? — pattant fel Tera — ezen összevesztünk, mert mérges lett, hogy én nem akarom. Akkor káromkodott, hogy üsse meg a ménkü, hát adjuk el a Rigót, de én is menjek el a vásárba, majd az úton elbeszélgetünk. Hát beszélgetni itthon is lehet, azt mondtam, erre bevágta az ajtót, mert mérges volt, hogy én nem ettem a halból, de igazán nem kellett, majd a gyomrom fordult fel, ha csak ránéztem... még most is szédelvek.

Az öregasszony nem szólt, de megint lánya válla alá csúsztatta kezét, arca szelíd lett; anyás, de majdnem mosolygó.

— Szóval nem bálba ment, hanem vásárba. Nem vert meg?

— Engem? — villámlott Tera szeme — engem? Jó, hogy kiment.

— Más ember talán megvert volna. Apád biztosan; de Gáspár jó ember és talán észrevette...

— Mit?

— Hogy kettőtöket vert volna meg...

Tera felült hirtelen s a bizonyosság nagy dobbanásában egyszerre megváltozott körülötte a világ. Ijedtség, boldogság, félelem, szeretet, ki-villanó tervek, az anyaság mélysége és magassága omlott szét benne

és ebben a megdöbben, szorongó boldogságban anyja mellére hajtotta fejét.

— Persze, — suttogta — persze; gondolhattam volna.

És csak ültek. A szoba tele lett, mintha a nemzedékek láncza mozdult volna meg benne, s az öregasszony ujján számolgotott.

— Szegény Gáspár — mondta Tera, csak hogy mondjon valamit, körül akart vinni a parton... mert a jégen nem akartam...

— Jóságos Isten! — sápadt el az öregasszony és felállt — a jégen ment? Mikor indult.

— Még sötéttel. Mért?

— Nézz ki... nézz ki... nem hallod?

De Tera nem hallott már semmit, csak a Balatont látta, a torlódo jég villogó hánykolódását, a hideg, kék víz csapkodását, az egész nagy tó darabokra tört roppant vergődését.

— ... és én megátkoztam... hogy sülyedjen el — motyogta sárgán, aztán elfordult előtte a világ, mintha sötét fátylat rántottak volna az ablak elé.

A vásár pedig nem volt semilyen. Se eladó, se vevő. A zalaiak nem jöttek, mert a jégre spekuláltak, a somogyiak meg nem jöttek, mert tudták ezt, hiszen az innenső part már tegnap megrokkant.

Gáspár csak álldogált Rigóval, de azért nem volt rossz kedve és valahányszor a Balatonra nézett, megcsóválta a fejét.

— Majdnem kifogtál rajtam...

Dél felé, ahelyett, hogy sűrűsödött volna a sokadalom, inkább ritkult és mivel Gáspártól azt se kérdezték hány óra, nem hogy a lóra lett volna valaki kíváncsi, szénát vetett a ló elé és belépett a lacikonyhába, honnét az idő múlásával egyre sürgetőbb illatok szállongtak. A csókaszemű szakácsné csaknem ölbe vette Gáspárt, ámbár nem volt jó kedvében:

— A jó Isten hozta magát is, hiszen már ingyen adom, de a kutya se fordul erre...

— Hát akkor az ingyenből egy kis porciót, meg három decit.

A ponyva mellé odasütött a nap, s a szél is csak a tulsó oldalon békétlenkedett, ezért a kényelmes érzületeknek nem volt semmi akadály. Már majdnem elbóskolt, amikor a ponyván túl megállt két ember, mert árnyékuk ott hadonászott a vásznon. Az egyik különösen emelgette kezét:

— Hát most mit csináljak, azt mondja meg nekem Császár úr, mit csináljak? Az a gazember... hát ilyenek a mai fuvarosok!

— Lebabázott a felesége és doktorért ment.

— De mi közöm nekem ehhez Császár úr, azt mondja meg nekem...

Császár úr nem mondott semmit, csak a karját tárta szét a ponyván, jelezve tehetetlenségét.

— Pedig kétszázat ígértem neki, kétszázat, érti kedves Császár úr... Hát nem szép pénz ez innen Almádiig? De gyűjjön, igyunk valamit, mert megüt a guta...

Gáspár láthatólag arra ébredt fel, amikor a két ember lezökkent a padra. A kisebbik gyanakodva nézte Gáspárt, aki erre jónak vélte ásitani...

— Elszundítottunk, földi, elszundítottunk?

— Hát — legyintett Gáspár — anélkül nincs az ember. Jól tdesüt a nap... — és kinézett a ponyva mellől Rigó felé, jelezve az **öszszetartozandóság**ot.

— A magáé?

— Az.

— Maga idevalósi?

— A környékre — intett Gáspár bizonytalanul.

— Fuvaros?

— Mikor — ahogy...

— Idehallgasson barátom: jó keresetet ajánlok és megfizetem a **viszszafuvar**t is...

— Azt úgy is szokás — bölintott Gáspár, akinek nem volt kötelessége megmagyarázni, hogy visszafuvarról szó sincs, hiszen ő még túl megy Almádin...

Szép nap volt ez mindenképpen és szerencsés. Gáspár gyalog ment a kocsii mellett, mert Rigónak volt mit húzni: egy egész cirkuszponyvát. A cirkuszos fenn kuporgott a ponyva ringó tetején és remélhető volt, hogy nem esik le, de Gáspár szívesen is ment gyalog, mert hatalmas áldomást nyeltek el hirtelen, és Gáspár így is úgy érezte, hogy ha most elindulna úgy toronyirányt, egy óra alatt ott lehetne Teránál és azt mondaná:

— Ide hallgass Teruskám... — és szépen megmagyarázna mindent, szóval mindent, mert erre most különös erőt érzett ...

Tera ezenközben valami rettenetes ecetszagra ébredt.

— Jaj! — mondta és eszébe jutott minden.

— Ne bolondozz lányom, Gáspár régen túl volt már, amikor megindult a jég. Háromszor is túl lehetett.

— Azt mondtam... Istennel mondtam az átkot.

— Akkor is átért! Bolondokra amúgy se hallgat az Isten, meg állapotos is vagy... A Szűzanya vigyáz ilyenkor az asszonyokra, és imádkozik értük, ha valami rosszat mondanának...

— Azt hiszi, édesanyám?

Az öregasszony csak legyintett, de olyan hittel, hogy az egész dologról kár is beszélni. Ha van valami a világon, ami biztos, hát ez az!

Tera kicsit gondolkodott, arca kiszínesedett és sietve lecsúszott az ágyról:

— Akkor én most elmegyek a templomba.

— Na látod, én meg kitakarítok addig, de nem várlak meg, mert tudod, milyen ember az apád... Én csak egyszer csattogtam vissza neki, na... de az aztán elég is volt... hát csak eredj lányom.

A templom hűvös volt, emlékek nőttek benne és eltűntek a bolt-

ivek magasán. Üres volt a templom, ámbár ez az üresség csak gyatra szó, s falura vonatkozott. A menyecske kétszer is megszédült az úton. Mi lesz vele, ha ott rosszul lesz? De nem lett rosszul, mert elfelejtette önmagát. Az ima suttogása, mint a futó jóság vize elhordta ami rossz volt, és ringatta, ami áldó volt, ringatta a bölcsőt, amit Gáspár csinál meg, mert — ezt meg kell hagyni, — Gáspár nagyon ügyes...

Akkor talált újra magára, amikor a Szűzanya oltára előtt már nagyon fájt a térde. Nagyon fájt és észre se vette, hogy mégis könnyű és lehetséges lett minden! Az utcán tavaszi hangon szóltak a verebek és csodálatos, hogy a gyalogjáró reggel óta mennyit száradt.

Ez a merengő könnyűség alkonyattal azonban mihtha kezdte volna elhagyni. Ha az ablakra nézett, elszorult a szíve, mert apró négyszögben újra hánytorogni kezdett a nagy víz és a jégtáblák úgy forogtak, mint a tél öreg könyvének szakadozott lapjai.

Leült a konyhában és már majdnem beengedte az önvád és kétségbeesés alkonyi koldúsait, amikor megköszöri valaki a torkát odakiát.

— Édesapám! — és egy kis ijedtséget érzett. Az öreg halász ugyan jó ember volt, amíg jó volt... de ha nem tetszett neki valami, meredek és hideg lett, mint télen a hegy bazaltsziklája. A kezében szak s a szakban két hal mosolygott.

— Üljön le, édesapám.

— Nem ülök. Ezekből halászlét csinálj, ahogy tanultad, aztán tedd rendbe magad, mert olyan vagy, mint egy avétt söprű...

— De...

— Jól van. Az Isten gyereket ad, hála legyen neki, de a világ azért nem fordul ki a sarkából, aztán te se fordulj ki, mert ha az urad nem, hát én helyre igazítlak.

Tera vörös lett, mint a pipacs.

— Az úgy volt...

— Paprikát meg az erősből tegyél bele, mert az urad úgy szereti. Bort is hozz... na Isten áldjon.

Az öreg elment. Nem csapta be az ajtót, de nagyon nyomatékosan tette be, és lánya úgy érezte, hogy az a bizonyos erős paprika az ereiben szaladgál. Tenni kellett valamin.

— Avétt söprű?... csak ezt ne mondta volna!

Mivel a halak még mindig csaptak egyet-egyet, kiborította őket az asztalra és mérgezen kupánvágta egyiket a másik után.

— Hogyne, még bort is!

Azzal fogta a boroskorsót és megrázta a bort... Lámpát gyújtott, közben a tükréből ránézett önmagára. Megmosakodott, felöltözött.

— Majd megmondom én, hogy a magam asszonya vagyok, csak még egyszer jöjjön ide. Van aki engem helyreigazít...

És a tükréből a Mária képre húzta valami a szemét.

— Gáspár ... Szűzanyám!

Csendesen kiment a szobából és főzni kezdett. Nyugodtan, nem

kapkodva, de minden mozdulata mögött az ura volt és minden rezdülésre maga elé nézett, de a szíve kint volt a ház előtt.

Aztán egyszer csak zörögni kezdett valami és dobogni a ló. Egy ló...

Pár óra múlva Gáspár étellel, itallal, csókkal, könnyel kielégítve úgy ült az asztal mellett, mint egy császár, akinél a trónöröklés rendje immár biztosítva van. Felesége kedves, békés szemében csodálat, amint urára néz és kezében a pénz, amit Gáspár kirakott az asztalra.

— Öledbe ülök, Gáspár.

— Gyere angyalom.

Tera elhelyezkedik kényelmesen és biztosan. Gáspár kicsit álmos, de nagyon boldog, mert császár, ámbár tudja, hogy vannak rab császárok is.

— Aztán majd ha megint mégy Gázsikám — suttog Tera — én is veled megyek és az úton szépen elbeszélgetünk.

A GONDOLATAIM MA REGGEL

A gondolataim ma reggel
úgy szállnak, mint a madarak, ha
a mozgó ág feldobja őket
a kéken álmodó magasba,
az ágyam pedig csupa hársszag
a virágoktól, levelektől,
mik észrevétlenül lehulltak
az éjszaka. Nem is kelek föl:

csak heverek tovább a naptól
felfuздadt párnákon a kertben,
hogy az árnyat, a fényt, a zsongást
a levegővel beleheljem.
Mert ezt kívánom, ezt a nyári
tengervízizű, tiszta békét,
falaknak és álmoknak ezt a
nagy ragyogását, ami még szép...

Ilyenkor minden óriási:
a szitakötők és a hangyák.
Ugy hallom, mint a nagy harangot,
zúgni a lombok kicsi hangját.
Az orromat a szag betölti,
mint a fület az áradó dal
és mint gyermekkoromban régen,
úgy tele van a szívem jóval.

Toldalagi Pál

SZEMLE

ÁRPÁDHÁZI SZENT ERZSÉBETEK

Az Árpádházban használt női nevek közt Erzsébet volt a leggyakoribb. Erzsébet nevű leánytalálkozunk II. Géza (1141—1162), II. Endre (1205—1235), IV. Béla (1235—1270), V. István (1270—1272) és III. Endre (1290—1301) királyunk családjában. Ugyancsak Erzsébet nevet viselt II. Endre legkisebb fiának, Utószülött Istvánnak és unokájának, V. Istvánnak felesége. Sőt még egy nyolcadik Erzsébetet is ismerünk: II. Endre dédunokáját, Portugáliai Szent Erzsébetet, akit azonban kortársai inkább Izabella néven emlegettek. Az Erzsébet-név itt-hosos csengését mutatja az is, hogy Kun László (1272—1290) felesége, Izabella népolyi királylány, mint magyar királyné következetesen Erzsébetnek írta magát.

Árpádházi Erzsébeiteink öszinte jámborságukkal és szent életükkel magasan kiemelkedtek kortársaik közül. Annak a körülbelül harminc Erzsébetnek, akiket a szentek, illetve boldogok közt tart számon a hívő kegyelet, megközelítőleg egyhetede belőlük tellett ki. Jámbor eleink ugyanis nem kevesebb, mint négy magyar Szent, illetve Boldog Erzsébetet tiszteltek. Ezek közül kettőt: Thüringia fejedelemszonyát és Portugáliai Szent Erzsébetet hivatalosan is szentté nyilvánította az Egyház. Magyarországi Boldog Erzsébet, az Árpádház „aranyágacsájának” utolsó bimbója eddig még nem részesült ugyan ebben a kitüntetésben, de érényekben és szenvedésekben egyaránt gazdag életével már kortársaitól kiérdemelte a szent megillető tiszteletet. Komolyabb nehezég csak idősebb Boldog Erzsébet, Kun László testvére esetében forog fenn, akinek életpályája csakugyan nevégy indul és nagy időn át nem olyan mederben folyt, aminőt egy szentnél megszöktünk.

A négy magyarországi Szent, illetve Boldog Erzsébet közül, mint tudjuk,

II. Endre királyunk lánya, később Thüringia fejedelemszonya a legismeretesebb és legtiszteltebb. A teljes virágzásba borult középkor női eszményének volt ő utólrérhetetlen tökéletességű kiteljesedése. *Speculum mundi et angelis*. Alig huszonnégy évre terjedő életében mintegy összesűrítve látjuk mindazokat az érényeket és emberi értékeket, melyeket a hívő egy keresztény nőtől, mint hajadontól, hitvestől és özvegytől megkívánt. Vele azonban e helyen nem kell bővebben foglalkoznunk. Hiszen szép életének és lenyűgözően kedves egyéniségének emléke sokkal elevebben él a köztudatban, és a nevé viselő tömérdek vallásos közület tisztelőtében, semhogy szükség volna részletes ismertetésére kitérnünk.

Már Portugáliai Szent Erzsébetről nem mondhatjuk ugyanezt. Róla eddig keveset tud a magyar közönség. Pedig ő is az Árpádok törzsének hajtása volt. Dédszülei II. Endre királyunk és második felesége, Courtenayi Jolánta konstantinápolyi császárlány voltak, s nevét dédnagynénjéről, Thüringia fejedelemszonyáról nyerte. A kis hercegnő már születésével örömet és áldást árasztott a földre: atyja, Péter aragoniai trónörökös és nagyapja, I. Jakab király (1213—1276), akik éppen akkor ádáz testvérharchan állottak egymással, annyira megörültek az örövendetes eseménynek, hogy összebékültek és azontúl a legjobb egyetértésben éltek. Különösen az öreg király nem tudott betelni az unokája születésé fölöött érzett örömmel. Udvarába hozatta és a legszemélyesebben irányította nevelését. Nem győzte eleget hangoztatni, hogy a kis Erzsébet, ha megnő, messze töltesz az aragoniai ház valamennyi asszonyán. És jövendőlése bevált: Erzsébet mintaképe lett a hárséges hitvesnek, a szerető édesanyának és a gondos királynénak.

Még csak tizenkét esztendő volt, mikor szülei akaratából jegyesének, Dénes portugál királynak (1279—1325) hiszaboni udvarába került. Itt mint asszonyoknak eleinte nagyon sokat kellett szenvednie. Kicsapongó férje ugyanis minduntalan vétett a házastársi hűség ellen és amellet nem szünt meg őt féltékenységével gyötörni. Erzsébet páratlan türelemmel és megadással viselte a kemény megpróbáltatást. Mint egykoron Szent Monika, hiábavaló szöfecsérlés helyett inkább szelidséggel és gyöngédséggel iparkodott jobb belátásra bírni férjét. Önmegtagadásában annyira ment, hogy férjének házasságon kívül született gyermekeit is magához fogadta s ugyanolyan szeretettel gondozta és nevelte őket, mint tulajdon fiát és lányát. Ez a nagyvonalú krisztusi pedagógia idővel meghozta gyümölcsét: Dénes fokozatosan kiemelkedett bűneiből és uralkodása második felében mintaképe lett a keresztény fejedelmeknek. Mutatja ezt a igazságos jelző, mellyel alattvalói már életében felruházták. Sőt szent hitvese érdeméért azt a kegyelmet is megkapta, hogy élete végén a szentek boldog halálával mult ki (1325. január 6).

Nem kisebb gondot fordított Erzsébet népe boldogítására sem. Ezen a téren távolról sem érte be a királyi fényben való tetszelgéssel s az udvari fogadásokon és lakomákon való részvétellel, hanem cselekvőleg is igyekezett kivenni részét alattvalói javának előmozdításából. Így Coimbrában és Torres Novasban saját költségén kórházak és jelenházak állított és kórházában sajátkezűleg ápolta a betegeket. Szociális érzésének finomságát mutatja többek közt az is, hogy intézményesen gondoskodott a szegény lányok kiházasításáról, és ha az ország valamely részében éhínség fenyegetett, elsőnek mindig ő sietett a szűkölködők megsegítésére.

A legnagyobb jótéteményt azonban páratlan arányú békeszerző tevékenységével gyakorolta a szent királyné. Ebben a tekintetben különös tehetséggel ruházta fel őt a Gondviselés.

Amit hatalmas fejedelmek, nagyesztű államférfiak és körmönfont diplomaták nem tudtak elérni, azt ő, a politikában járatlan gyenge asszony szinte játszva keresztülvitte s okosságával és egyéniségének ellenállhatatlan varázsával egész sereg készülő háború kitörését akadályozta meg. 1397-ben és 1304-ben Portugália és Kasztília közt közvetített; 1305-ben Aragonia és Kasztília viszályát segítette elsimitani; 1317-ben XXII. János pápa kérésére többévi fegyverszünetet közvetített bátyja, Frigyes szicíliai és Róbert nápolyi király közt; 1299-ben férjét és lázadó öccsét, Alfonz herceget, 1321-ben és 1323-ban pedig férjét és fiát békítette össze. Egy ilyen békeszerzésen lelte halálát is. Mikor ugyanis fia, IV. Alfonz (1325—1357) háborúba keveredett XI. Alfonz kasztíliai királlyal, a jámbor királyné a rekkenő nyári hőség ellenére azonnal útra kelt, hogy véget vessen az áldatlan testvérharcnak. Pedig akkor már hatvanötéves törődött öregasszony volt, tizenegy év óta a coimbrai klarissza kolostor lakója. A közvetítés sikerrel járt, de a végleges békét már nem érte meg a fáradhatatlan békeszerző.

Ilyen gazdag tevékenység mellett nem csoda, hogy alattvalói már életében szívükbe zárták a szent királyné alakját s emléket holta után is szeretettel ápolták. Mikor VIII. Orbán pápa háromszáz évvel halála után, az 1625. évi jubileumi búcsú keretében hivatalosan is szentté nyilvánította, a spanyolok és portugálok tiszczerszámra ösznöltek az Örökvárosba, hogy ily módon is leróját kegyelvitük adóját néhai nagy királynéjuk iránt.

A két Szent Erzsébethez hasonlóan ifjabb Boldog Erzsébet is idegen földön és idegen környezetben élte le életé nagy részét. Míg azonban szent rokonnait, özvegyiségük idejét leszámítva, fejedelmi, illetve királyi udvar fénye ragyogta körül, ő egész fiatalon egy igénytelen svájci kolostor csendes magányába menekült, hogy ott minden gondolatával Istennek szolgáljon. Pályaválasztásában része volt azoknak a

súlyos megpróbáltatásoknak is, melyek gyermekkorában neheztedek rája. Mert az élet ugyancsak nem kényeztette a kis hercegnőt. Még alig mult két éves, mikor elveszítette anyját, a jó Fennena királynét s legfeljebb ha nyolcadik esztendőjében járt, mikor atyja, III. Endre király sírján megfordították az Árpádok ősi címerét, Erzsébetnek se közeli rokona, se bizalmas tanácsadója nem maradt. Négy évvel rá jegyese, III. Vencel cseh király is felbontotta gyermekfövel kötött eljegyzésüket s helyette a tescheni herceg lányával kelt egybe.

Erzsébet ekkor már nem Budán, hanem Bécsben élt. Az atyja halálát követő politikai zavarok kényszerítették rá, hogy elhagyja szülőházáját és mostohaanyjának, Ágnes királynénak német rokonsága körében keressen menedéket. Sok öröm itt sem fakadt számára. Nehezen tudta beleélni magát az idegen környezetbe. Ridegszívű mostohája pedig ahelyett, hogy megkönnyítette volna számára az átmenetet, csak újabb gyötrelmeket okozott neki: önző politikai számításból mindenáron rá akarta beszélni, hogy Vencel helyett az ő Henrik öccsének nyujtsa kezét. Bár Erzsébet lélekben már régóta Krisztus jegyesének érezte és tartotta magát, az erőszakos és elszánt asszony éveken át eröltette önző tervét. Mindenképpen tető alá akarta hozni a dinasztikus szempontból nagyon előnyösnek kinálkozó házasságot. Számításban arra is volt gondja, hogy öccse időről-időre alkalmat találjon a szépen fejlődő királynnyal való beszélgetésre; de mindig saját felügyelete alatt. Attól tartott ugyanis, hogy a lovagias herceg önként visszalép, ha megismeri a való helyzetet.

Ennek a kínos és megalázó állapotnak csak akkor szakadt vége, mikor Ágnes 1308-ban meggyilkolt atyja, Albert császár gyilkosainak kinyomozására és megbüntetésére a sváb hercegség területére távozott. Ekkor, hogy szabadabban mozoghasson, megengedte mostohalányának, hogy egy időre valamelyik svájci kolostorba vonuljon.

Erzsébet sietett megragadni a kínálkozó alkalmat. Választása a mintaszerű fegyelmeről messze földön híres tössi domonkosrendi kolostorra esett, mely a zürichi kanton területén, Winterthur közelében épült (1233-ban).

A tizenhétéves királynnyak nem esett neheze a szerzetesi élet. A csatlódások és kemény megpróbáltatások, melyeken átesett, kitűnő iskolául szolgáltak számára. Saját példájából tanulta meg, mennyit ér a világ igézete. Csak annál nagyobb buzgósággal vette magát az öröklévaló kincsek gyűjtésére. Mostohaanyjának egy, talán nem rosszhiszemű, de mindenestre elhibázott belenyúlása életébe lényegesen megkönnyítette számára a földiektől való teljes elszakadást. Ágnes királyné ugyanis rosszul értelmezett anyai gondoskodásában a freiburgi Szent Katalin-kolostorból egyik közeli rokonát, egy komor kedélyű apácát, rendelt melléje vezetőnek. Ez a balkezes szent azután olyan keményen és lenézően bánt a szegény királyi árvával, hogy társnőinek megesett a szive rajta.

Ez a kemény iskola rövidesen a tökéletesség magas fokára emelte a fiatal apácát. Különösen az alázatosságban vitte igen sokra. Másik nagy ambíciója a szent szegénység szellemének elsajátítása volt. Királyi származása ellenére semmiféle megkülönböztetést nem tűrt. Más ételt, mint a többiek, még betegségében sem fogadott el, ruházat dolgában mindig a legszegényesebb darabokat választotta. Mikor mostohája egy látogatás alkalmával szemrehányást tett neki ócska köntöse miatt, ő sugárzó arccal azt felelte, hogy a szent szegénység legnagyobb öröme és büszkesége.

Kolostori életének nyugodt folyását csak két súlyos megpróbáltatás zavarta meg. Egyszer néhány magyar úr jött hozzá látogatóba és mindenképpen rá akarta beszélni, hogy térjen vissza szülőházájába, ahol még nagyon sokan atyja trónjának jogszerű örökösét látják benne. Máskor pedig Henrik herceg, aki még mindig jogot formált kezéhez, erőszakkal ki akarta ragadni ko-

kolostori magányából. Erzsébet azonban az imádság erejével diadalmaskodott mindkét kísértésen; továbbra is megmaradt a tössi zárda lakójának; szerzetesi erényei, mint kortársának és lelkes tisztelőjének, Stigel Erzsébetnek feljegyzéseiből látjuk, napról-napra gazdagabban bontakoztak ki.

Utolsó éveiben sokat betegeskedett. Utoljára annyira megbénult, hogy mozogni sem tudott. Végre, mikor halálát közeledni érezte, példaadó buzgósággal meggyónt, megáldozott és ápokóinak megköszönte a vele való bajlódást. Azután kérte környezetét, nyissák ki a betegszobának keletre néző ablakát s emeljék föl fejét, hadd tekintsen ki még egyszer a derűs, nap-sugaras májusba. És amint körülhordozta tekintetét a napfényben úszó tájon, gondolatai a magas hegyeken át az elhagyott édes haza felé szállottak. Utolsó szavai ezek voltak: „Uram, Istenem, tekints le ma véghetetlen irgalmassággal és fogadj be mennyországodba ebből a nyomorúságos világból. Úgy búcsúszom e világtól, hogy nem emlékszem, láttam-e egyet is rokonaim közül, mióta elhagytam atyám országát.” 1338 május 8-án mult ki, harminchét évvel atyja után. Romlatlan testét később diszesmivű kőkoporsóba zárták, melyet kettős kereszt és az Árpádok családi címere ékesített. Szenttéavatására, sajnos, mindegyike nem történt komoly kísérlet.

Mint említettük, a magyar hagiologiumok a thüringiai fejedelemszony, Portugáliai Szent Erzsébet és Boldog Erzsébet mellett még egy negyedik Erzsébetet is emlitenek: V. István király és felesége, Kun Erzsébet harmadszülött lányát. Ennek az idősebb Boldog Erzsébetnek esete azonban távolról sem olyan egyszerű, mint szent rokonáé. Az életzettség magaslatára csak sok kitérés és hosszas tévelygés után jutott el, — ha ugyan egyáltalában eljutott. Pedig úgy indult, mint akiből rövidesen nagy szent és szigorú aszkéta lesz. Négy esztendő volt, mikor szülei nagynénjének, Szent Margit aszszonynak nyulakszigeti kolostorába ad-

ták nevelőbe. Kittenő iskolába került és egyideig szorgalmasan utánozta is szent nénijének életét — külsőségekben. Alapjában azonban fegyelmezetlen és csintalan gyermek volt, akinek a szerzetesi életből inkább csak a külsőségek tetszettek. Bár a szerzetesi hivatásnak halvány nyoma sem mutatkozott nála, szülei nyolcéves korában mégis raadatták az apácaruhát. Gondolták, hogy Szent Margit oldalán előbb vagy utóbb ő is rákap az istenes életre.

Számításuk azonban nem vált be. Erzsébetből egyre jobban kiütközött kun vérenek fektelensége. Attól az időtől kezdve pedig, hogy társnői királyi származására és öccsére, Kun Lászlóra való tekintettel fejedelemszszonnyá választották (1277) valóság-gal kiskirály módjára kezdett viselkedni. A kolostor javaival és alkalmazottjaival, mint sajátjával rendelkezett. Annál könnyebben tehette ezt, mivel királyi öccse dűsan elhalmozta adományokkal és kiváltságokkal. Egyáltalában a két testvér túlságosan is megértette egymást. Híres kortársuk, Lodomér esztergomi érsek egyenesen a király rossz szellemeként tünteti fel a fejedelemszszont. Egy újabbban előkerült levelében többek közt ezt írja: „Erzsébet, nem annyira sancti, mint inkább antimonialis (nem apáca), királyi testvérenek istentelen dolgokra aműgy is nagyon hajlamos és kész lelkét gyakori sürgetéseivel felingerelte.”

Érthető, hogy a hevesvérű fejedelemszszonny egyre nehezebben tűrte a kolostori élet fegyelmet. Kivágyott a világra, és férjhezmenetle gondolt. Lodomér érsek levele szerint kész lett volna akár egy tatár fejedelemhez is hozzámenni. Szándéka kivitelére akkor nyílt alkalom, mikor egy hatalmas és dűsgazdag cseh főúr, Rosenberg Zavis személyében végre megfelelő kérés jelentkezett. Rosenberg nem származott ugyan királyi vérből, de mint II. Vencel király mostohaapja és gyámja, valóságos királyi hatalmat gyakorolt. Amellett jó megjelenésű erős ember

volt és életkora is körülbelül megfelelt az immár 34. évében járó Erzsébet korának.

A dolog azonban távolról sem ment olyan könnyen, mint az érdekelt felek gondolták. A házasságkötésnek, minden mástól eltekintve, két akadálya volt: Erzsébet szüzességi fogadalma és másodfokú sógorsága Rosenberggel. A nagyhatalmú úr első felesége, Kuni-gunda, Ottokár cseh király özvegye ugyanis IV. Béla királyunk unokája volt. Kun László azonban nem volt az az ember, akít lelkiismereti aggályok visszariasztottak volna. Mivel látta, hogy csak erőszakkal érheti el célját, az 1288. év egyik derűs tavaszi napján katonáival és mindenféle szedett-vetett néppel rátört a kolostorra, a szerzetesestvérek ellenállását megtörte és nénjét magával ragadta, Lodomér érsek tiltakozását pedig ezzel háritotta el magától: „Ha tizenöt vagy még több nővérem volna, mind kihúznám a kolostorokból és megengedett vagy tilos házasságra adnám őket, hogy akaratom teljesítésére minden erejükből segítő atyafiának szerezhessek, hogy mindent megtehessek, amit lelkem indulata sugall... Mert én magam vagyok magam törvénye és nem tűröm, hogy holmi papi törvények korlátozzanak.”

Erzsébet sietett élni a kieroszakolt szabadsággal; már 1288 május 4-én egybekelt Zavis úrral. De a világbotrányal indult házassága már két évre rá tragikus véget ért. Vencel király ugyanis közben meghasonlott mostoha-atyjával, elfogatta és kétévi fogság után 1290 augusztus 24-én lefejeztette. Maradt-e a szerencsétlen házasságból gyermek, nem tudjuk.

Erzsébet férje tragikus halála után még vagy tíz esztendeig Magyarországon maradt, de elhagyott kolostorába a jelek szerint nem tért vissza. Közben rokonai sorra elháltak, öccse és bűntársa, László király 1290 július 10-én orgyilkosságnak esett áldozatul. Erzsébet egészen magára maradt, és ekkor az a gondolata támadt, hogy itthagyjá Magyarországot és nénje, Mária nápolyi királyné oldalán keres oltalmat.

Itt nagyon szíves fogadtatásra talált. Sógora, II. Károly király egészen Manfredoniáig megbízható embereket küldött eléje, tartására évi harminc uncia aranyat rendelt, sőt még adósságainak kifizetésére is vállalkozott.

Ezekből az adatokból kivehető, hogy Erzsébet egyideig Nápolyban is világi, sőt nagyvilági életet folytatott. De az évek múlásával lelkében egyre gyakrabban révültek fel apácakorának emlékei. Talán nagyújenének, az akkor már Európaszerte, de főleg Nápolyban szentként tisztelt Margit asszonytának menyei közbenjárása is segítette megtalálni régi magát. Elég az hozzá, hogy a hevesvérű hercegnő antimoniálisból ismét sanctimoniális lett és újból magára vette Szent Domonkos ruháját. 1308 július 9-én már mint a nápolyi Szent Péter kolostor szerzetesnőjével találkozunk vele. Később, özvegyesre jutása után, Mária nénje is idehúzódott s azontúl a két nővér együtt dicsérte az Urat és együtt igyekezett kiérdemelni alamizsnával és önsanyargatással a menyei boldogságot. További életükről azonban, sajnos, nincsenek megbízható adataink. Így nem tudjuk megítélni, hogy Erzsébet az önmegtagadásnak milyen hősiesség gyakorlataival törölte ki kortársainak emlékéből korábbi életének világraszóló botrányait és érdemelte ki a boldog melléknevet. Mert az tagadhatatlan, hogy a magyar hagiologiumok a középkor második felétől mint boldogot tartották őt számon. Joggal-e vagy jogtalanul, nem tudjuk eldönteni.

Befejezésül még egy Árpádházi Erzsébet hercegnőt kell megemlitenünk, ki ugyan sem szent, sem boldog nem volt, de példás életével, jóságával és szelidségével mégis díszlő árasztott arra az áldott törzsre, melyből kisarjadt. Ez IV. Béla leánya, Henrik bajor herceg felesége s ezen a révén Bajor Ottó királyunk (1305—1307) anyja. A niederaltaichi évkönyvek erényes és minden jósággal ékes asszonynak mondják, aki halálával (1271 október 24.) mélységes szomorúságba borította egész Bajorországot.

B. Gy.

SZOKÁS ÉS ÉLETFORMA

(Gondolatok a falusi pasztoráció új problémáiról)

A Vigilia néhány számában foglalkozott a falusi pasztoráció problémáival. Úgy gondoljuk, a felmerült kérdésekre nem lehet máról-holnapra pontos és részletes feleletet adni, hiszen a falusi élet alakulása sem történik máról holnapra, legalább is bensőleg nem. Megvitatni azonban szükséges őket, már csak azért is, mert a lelkipásztornak tudnia kell, hogy minél inkább elhanyagolja, vagy elnagyolja feladatainak számbavevését és a lehetőségekhez képest történő megvalósítását, annál nehezebb lesz a megoldás az idők multával.

Ez a hozzászólás nem akar teljes megoldást adni, csak néhány gondolatot. A falusi vallásos szokásoknak és a vallásosság megszokottságának problémájára tér vissza; véleményünk szerint ugyanis itt találhatjuk meg a minket érdeklő kérdésekre az egyik legfontosabb feleletet.

A falusi vallásos népszokások nagy része középkori eredetű: ezt ma már világosan látjuk a vallásos néprajz kutatóinak — nálunk elsősorban Bálint Sándornak, Radó Polikárpnak — munkája nyomán. A középkorban a vallásos élet sokkal gazdagabb volt külsőleg is megnyilvánuló ténykedésekben, mint ma; a szentelmények száma is sokkal nagyobb volt. A középkori ember a mindennapi életet átszötte külső vallásos mozzanatokkal is. Templomi szertartások, liturgikus cselekmények, szentelmények utánzásaként kialakult a falun bizonyos profán liturgia, meggyőződések és hiedelmek terjedtek el erkölcsi téren éppúgy, mint a hit vonalán s a szokás erejével gyökeret vertek az egyszerű nép között. Természetesen előfordultak tévedések és babonák s tévhitek is beférköztek a falukba; a jó szokások többsége azonban nem volt más, mint a totális vallásosság középkori megnyilatkozása: a profán, hétköznapi életet át akar-

ták itatni szembeötlő, jellegzetesen vallásos vonásokkal. És ezek a vallásos szokások belső meggyőződésüknek kitetítései vagy támaszai voltak. Röviden így is mondhatnók: értették, amit tettek.

A török megszállás alatt, mikor a hivatalos, nyilvános egyházi élet sok helyen megszűnt, egyebek között ezek a szokások táplálták tovább sok falusiában a vallásosságot; a maguk módján alakították a meglevőket és újabb szokásokat terjesztettek. Úgy gondoljuk, leginkább ebben az időszakban vált több szokás profánná; durva vonásokkal festették át némelyiket, a vallásos színezet és célzat sokszor lekopott, amint hogy a belső vallásos hit is gyöngült sokakban. Az egészséges szokások egy része elvesztette hitelét, nem volt kapcsolatban többé a vallásos lelkiességgel, pusztán külsőségnek tekintették. Része volt ebben bizonyára a protestantizmusnak is, mely szűkebb és hidegebb formákat követelt. A jó szokások közül egyre kevesebb maradt meg vallásos élményként. A benső tartalom és a külső megnyilatkozás közötti összefüggés mind homályosabbá vált, végül a szokások többségét nem értették meg, elhagyták. Ma már alig találunk egészséges, vallásos népszokásokat a falvakban.

Igaz, később — így a barokk korban — is alakultak ki vallásos népszokások, eléggé nagy számban, de ezeknek a mult századi liberális és racionalista gondolkodás terjedése idején általában az iméntiekhez hasonló lett a sorsa: először talán a nemesség soraiban, azután pedig a szegényebb néprétegekben is.

Történt azonban ennél sokkal nagyobb változás is a falu vallásos életében. Nemcsak a vallásos népszokások, új ájtatosságok és az új lelki utak váltak megszokottakká, hanem az Egyház el nem hagyható és lényegében

át nem alakítható hagyományai, liturgikus cselekményei is, mint például a szentmise, keresztelés, házasságkötés, egyáltalán maga a vallásos élet.

Mi történt itt? Sokan a gyakorlatban egy elbirálasban részesítették a szentmisét és a szentségeket a vallásos népszokásokkal; nem értették immár értelmüket és céljukat sem értették; egyeseket épp úgy elhagytak, mint egy-egy elkopott szokást, egyeseket pedig belső meggyőződés nélkül megtartottak. Egyes helyeken kialakultak a vallásos étellel ellenkező megszokottságok: a templom elhanyagolása, a vadházasság például. Először általában a falu „gyökértelenebb” rétegei váltak közömbössé, azután a fényűző birtokos paraszti réteg több tagja, aki ha templomba esetleg el is járt, gyakorlatilag tagadta a szellem fensőbbiségét s életében vajmi kevésbé valósította meg a katolikus elveket.

Vallási szempontból sok mai falut jellemez, hosszú átalakulás eredményeként, a mindenféle érdektől mentes vallásos lelkesedés és lendület megcsappanása az új és jó vallásos szokás kialakításában való lanyhacság s a lényegesnek és lényegtelennek gyakori összekeverése. Nem igazán élő vallásosságra vall, ha egyesek hónapokig együtt élnek a templomi esküvő előtt, s ha megkötik a házasságot, sokszor inkább csak azért teszik, hogy „a falu vénasszonyainak száját bekössék”, s meglehetősen fonák vallásosságra mutat például az a délvidéki szokás is, hogy a legény előbb megszókteti a lányt, „chuzkocsizza” (bunyevác szó) s csak kevés idővel utána mennék templomba esküdni, „hogy ne kelljen gazdag lakodalmat tartani.”

Nem akarjuk túlzóan sötétre festeni a képet: Természetesen szép számban vannak falun is vallásos, öntudatos, igazi katolikusok, csak éppen arra a tömeges közönyösségi apozitáziára szeretnők felhívni a figyelmet, amely nem ma kezdődött. Az a gazdasági és életformabeli átalakulás, mely napjainkban kisebb-nagyobb ütemben világ-

szerte végbemegy, a vallási képet erősebb színekkel húzta meg. Azok közül, akik számára vallásuk pusztán csak sajátos életformájuk tartozéka vagy támasza volt, akár tudatosan, akár öntudatlanul sokan önként kiválnak a vallási közösségből s felhagynak a vallásos étellel, miután addigi életformájuk anyagi és társadalmi keretét összeomlottak.

Míg az egészséges vallásos szokások éltek a falvakban, a lelkipásztori munka bizonyos korszerűsítését a papság egy része nem látta sürgősen szükségesnek, hiszen a külső kép a legtöbb lelkipásztor számára megnyugtatónak látszott még akkor is, midőn gondolkodásban és érzésben már megindult az átalakulás s midőn a többség már nem élte a hitet, amelyet külsőleg, szokásból még megvallott.

Ez az átalakulás azonban az idők folyamán úgy meggyorsult, hogy immár lefeketlen nem szembenézni problémáival. A lelkipásztor személyének értékelésében is változás történt. Aki előtt a lelkipásztor ma tekintély, abban a tekintélytisztlet erősebben lelki alapokon nyugszik, mint a múltban. Hiszen annakidején faluhelyen a papban — nyilván anyagi életformája miatt — sokan az úri társadalom képviselőjét látták, ami azután az iránta tanúsított érzelmekre és a hozzá való viszonyra sem maradt hatás nélkül, főképp a szegényebbek körében.

Az átalakulás ezen a téren is új helyzetet teremtett s fokozatosan felszámolta egy bizonyos „úri” életforma anyagi alapjait s ezzel a pap s a hívők egy része közötti idegenség vagy egyenesen bizalmatlanság forrását. Ugyanakkor viszont az új lelkipásztori munka nem számíthat olyan mértékben a falu vallásos népszokásaira, mint azelőtt, a falu egész vonalán. A hagyományos közösségi szokások általában annyira elvesztették régi erejüket, hogy immár nemcsak vallási, de profán és kulturális téren sem igen volt komoly irányító hatásuk. Pedig az egészséges népszokásoknak nagy

jellemformáló erejük volt. Egy szép betlehemes járás például az egész falut át tudta hangolni a karácsonyi ünnepkörre; a nagybőjti lila fejkendő pedig arra szolgált, hogy a bűnbánat szelleme feledésbe nem menjen.

Azt, ami az egészséges népszokásokból megmaradt, meg kell tartanunk, sőt ápolnunk is kell, de tudatosítva: rávezetve a hívket a szokás valódi értelmére, jelentőségére, paraliturgikus szerepére és hivatására.

Egyáltalán erősíteni kell a vallásosság értelmi megalapozását, mert egyes vidékeken vallási téren elég súlyos tudatlanság tapasztalható. Ennek az „értelmi megalapozásnak” legkézenfekvőbb módja a prédikáció. Ebben természetesen nem arra kell törekednünk, hogy a dogmatika egész területét fölleljük, de meg kell magyaráznunk s meg kell tanítanunk híveinknek a legfontosabb, leggyakrabban fölvetődő hittételeket, azokat, amelyeknek ismerete nélkülözhetetlen a dogmákból táplálkozó vallásos élet kialakításához. Ugyanakkor arra is gondolnunk kell, hogy beszédeinkben életformáló, pozitív tanítást is adjunk. Sokat hallják például a hívek, hogy nem szabad káromkodni; mondjuk el nekik azt is, mi a helyes istendicséret módja. Sokat beszélünk arról, miért élünk a földön, életünk célszerű irányításáról, a helyes sorrendről a szeretetben, miért hiszünk azt, amit Jézus mond, stb. A mennyországot általában mint a halál után következő boldog állapotot szoktuk emlegetni, de beszéljünk arról is, hogy a kegyelmi élet „megkezdett örök élet.” Mert ne feledjük el, hogy ezen a téren valóban „nagykorú” lett a falusi hívő: jobban és többet akar tudni és érteni vallásából.

Közösségi élmény és személyi élmény, mindkettőre szükség van. Az Egyház minden tagjának külön halhatatlan lelke van, külön erkölcsi személyisége, és az Egyház mégis egy test, Krisztus titokzatos teste. A „Corpus

Crysti mysticum” tényének tudatosításában és követelményeinek nagyobb életváltásában is komoly feladatok állnak a lelkipásztor előtt. Lehet-e határozásabb módja a közöny s elfáulás elleni küzdelemnek, mint e Krisztus-testben való közösség tudatosítása, a hívek élő élményévé tétele? Nem mondhatna-e a lelkipásztor szabad napjain szentmisét híveiért kisebb falukban családok, nagyobb falvakban utcák, életkörülmények szerinti beosztásban? Esetleg előre értesítve az érdekelteket s figyelmeztetve őket, hogy ez a nap különleges lelki nap legyen számukra, akik csak tehetik, járuljanak a szentiségekhez? Olyan terület ez, amelyen a lelkipásztori leleményesség és szeretet számos alkalmat találhat a kegyelmi élet elmélyítésére.

A falu átalakulása helyenként más más ütemű. Az általános problémák mellett látjuk-e a mi szűkebb környezetünk lelkipásztori problémáit, a tájak, falvak és társadalmi jelleg szerint változó részletfeladatokat? Beláttuk-e, hogy az eddigi papi életforma egyes vonásain változtatni kell? Gondolkozunk-e azon, hogy az egyre realistább felfogású új nemzedékek lelki gondozásában milyen szerepe van a — mondjuk így — realista stílusnak? S egyáltalán beszélhetünk-e realista és romantikus „stílusú” pasztorációról? Olyan kérdések ezek, amelyek mind sürgetőbben merülnek föl a mai lelkipásztor előtt, s melyekre csak úgy találhatja meg a feleletet, ha illúziók nélkül, józan tárgyilagossággal figyelni és értékeli hívei átalakuló életét s ezt a mai embert, ezt a mai falusi hívőt igyekszik odavezetni az élő vizek forrásához. Kétségkívül nehéz kérdések, de hisszük, hogy a hitből fakadó szeretet szellemében épp úgy megoldhatók, mint ahogy eddig is azok voltak a nagy történelmi korfordulók keresztény életet érintő kérdései.

Aiföldi A. Béla

ESZMÉK ÉS TÉNYEK

Vallásilag művelt katolikusok közt is találkozunk olyanokkal, akik tisztában vannak a hittudomány feladataival, de zavarba jönnek, ha valaki megkérdezné tőlük, hogy miként is képzelik az egyes hittételek körül folyó tudományos kutató munkát, arról pedig, hogy a dogmák értelmezésében is történik haladás, alighanem még kevesebbet tudnának mondani. Nagyon figyelemreméltó így az a tanulmány, amelyet a hitetlenek üdvözüléséről tett közzé Pietro Parente professzor az Euntes Docete folyóiratban. Fejtegetései ugyanis nem csak a tárgy miatt tanulságosak, hanem mert a fentiek tekintetében is sok eligazítást nyújtanak. Maga a kérdés, a hitetlenek üdvözülése, mindig foglalkoztatta a katolikus teológusokat, köztük a legkiválóbbakat is, főleg az új világrészek felfedezése óta, körülötte azonban tömördek vitában igen különböző felfogások ütköztek. Parente most kifejezetten abban a meggyőződésben lépett elő tanulmányával, hogy sikerült általánosan elfogadható új megoldást találni. Ami munkát pedig végzett, annak lényege, mint látni fogjuk, az, hogy a teológia számára is hasznosítani próbálta a vallászociológia legújabb eredményeit.

A tridentí és a vatikáni zsinat határozatainak taglalása után, amelyek tudvalevően kimondták, hogy a hit elengedhetetlen az üdvözüléshez, Parente az egész probléma csúcsmozzanatát ekként jelöli meg: „Nem gondolhatjuk, hogy a negatív hitetlenek — azok tehát, akik hibájukon kívül nem ismerik a kinyilatkoztatást — elvesztek volna a multban és elvesznének a jelenben, mert hiszen tekintetbe kell vennünk Isten üdvözítő akaratát és a Jézus által végrehajtott megváltást. Viszont a hittétel hallatára elveszésük végszertünetnek látszik. A tétel értelme ugyanis az, hogy az üdvözüléshez elengedhetetlen a megszentelő kegye-

lem, amely feltételezi mind tárgyilag, mind alanyilag a természetfölötti hit aktusát. Már most ha az alanyi természetfölöttiség nélkül meg lehet a hitetleneknél is, miután Isten nekik is nyújtja a kegyelmet, amely a lelket a hitre készíti, a tárgyi természetfölöttiség már semmiképp sem froghat fenn isteni kinyilatkoztatás nélkül, amely egyedül adhat természetfölötti rendbe tartozó tartalmat, tárgyat, azaz igazságot a hit aktusának. Minthogy tehát hiányzik a kinyilatkoztatás ismerete, a hitetlenek lelke még a kegyelem ösztönzésére sem végezheti a hitnek olyan aktusát, amely teljesen természetfölötti lehetne, következőképpen nem is üdvözülhet.”

Hogy megoldják ezt az ijesztő nehézséget, a teológusok két irányban kísérleteztek. Egyesek, mint Vega, Soto, Ripalda, Gutberlet és Stramb, az üdvözüléshez szükséges hit-aktust próbálták megkönnyíteni azzal, hogy egy tágabb értelemben vett — „late dicta”, „in voto”, vagy „virtualis” — hitről beszéltek. Mások viszont a formális kinyilatkoztatás szükségét igyekeztek tágabban magyarázni. Esetleg elegendőnek kellene vélnünk azt is — írta Pinard de le Boullaye —, ha a hitetlen egy olyan tételhez kapcsolódik, amelyet ugyan nem az Isten nyilatkoztatott ki, de ő, a hitetlen, kinyilatkoztatott igazságként vall. Mindezek a nézetek azonban — állapítja meg Parente — nem felelnek meg a dogma követelményeinek, amely „necessitate medií”, eszközszerű szükségességgel követeli meg az alanyilag természetfölötti hitet, mint amelyet a kegyelem határoz meg, és a tárgyilag természetfölötti hitet, vagyis azt a hitet, amelynek Isten által kinyilatkoztatott és az isteni tekintély okából elfogadott igazságra kell vonatkoznia. Lehet-e akkor más úton eljutnunk egy olyan megoldáshoz, amely tiszteletben tartja a dogma szilárd határozottságát,

de megszünteti az értelem és az érzelem háborgását is?

Különböző kísérletek történtek ebben az irányban. Az elindulás mindenekelőtt az volt, hogy egyes hitudósok a szükséges minimumra igyekeztek csökkenteni az üdvözülést biztosító hit tartalmát. Ma már a teológusok nagy része egyet is ért abban, hogy elegendő kifejezetten hinni azt, hogy Isten van s ez az Isten jutalmazó Isten (ki nem fejezeten, bennfoglaltan pedig hinni kell a Szentháromságban és Krisztusban). Iparkodtak továbbá mérsékelni a híres kifejezés: „Extra Ecclesiam nulla salus” — az egyházon kívül nincs üdvösség — értelmét. Visszanyulva az egyház testének és lelkének megkülönböztetésére, előtérbe állították azt a tanítást, hogy az egyházhoz lehet tartozni „in re”, a valóságban, de lehet hozzátartozni „in voto”, csupán vágyban és szándékban is. Így tehát a protestánsok és a szkizmatikusok számára, akik előtt jól ismeretes a keresztény kinyilatkoztatás, ha jóhiszeműek, az isteni kegyelem segítségével nagyon is lehetséges a természetfölötti hit aktusa. A muzulmánoknál is megvannak a keresztény kinyilatkoztatás elemei, amelyeket Mohamed a maga igehirdetésébe beledolgozott: itt sem lehetetlen tehát a hitnek olyan aktusa, amely megnyitja az üdvösség kapuját. De mi lesz a többi hittelennel?

Parente most azt feleli, hogy erre is megvan a biztos megoldás, csak fel kell ismernünk azt. A megoldást az őskinyilatkoztatás elterjedtsége és maradványokban való visszhangzása adja meg. Parente két módon bizonyítja nézetét. Az egyik, mondhatni, „a priori” érvelés, olyan érvelés tehát, amelyben egy nyilvánvaló igazságból indul ki, a másik „a posteriori” érvelés, vagyis olyan, amelyet a közvetlen tapasztalásból merít.

„Gondoljunk — úgymond — azokra az igazságokra, amelyeket Isten az első szülőknek kinyilatkoztatott. Ők ezeket hallották és látták és bizonyára közölték is gyermekeikkel és unoká-

ikkal, akik a földön minden irányban szétszóródva magukkal is vitték azokat, mint családi örökséget.” Isten később pontosan is megfogalmazta kinyilatkoztatását a zsidó nép számára. Ez a nép pedig nem valami elzárt klostromban élt. Háborúk, elhurcolások, szétszóratások sok más néppel hozták érintkezésbe. Képzelnünk sem lehet, hogy az általuk birtokolt igazságok nyom nélkül hagyták volna az idegenek elméjét és szívét. Nem erről szól-e kifejezetten Tóbiás a maga énekében: „Azért szórt titeket a pogányok közé, kiknek nincsen tudásuk róla, hogy mondjátok el nekik csodálatos műveit, és kioktassátok arra is őket, hogy kivüle nincsen más isten, ki mindenható.”

Ezt az „a priori” elgondolást erősítik meg tapasztalati érvként a primitív népek vallásaira vonatkozó legújabb kutatások. Két megállapítás jelenik meg immár általánosan elfogadható bizonyosság gyanánt. Az egyik az, hogy minden primitív vallásban akadnak elemek, amelyek rokonságot mutatnak a keresztény kinyilatkozással, a másik az, hogy mindenütt megvan a kifejezett tudata annak, hogy az Istenség kinyilatkoztatást adott hajdan az ősöknek. Ezeket illetően Parente bőségesen hivatkozik olyan szak tudósok illetékességére, mint W. Schmidt, Boccassino és Grotanelli. Az ő műveikben és beszámolóikban közölték, mindeddig nem is sejtett adatok világosan tükrözik Isten tiszta eszméjét, tartalmazták a semmiből való teremtés fogalmát, az emlékezést egy utóbb elvesztett eredeti boldogságra, és sok más töredékét egy olyan őskinyilatkoztatásnak, amelyet Isten adott az első emberpárnak. S ez — véli Parente — elegendő is lehet a hit természetfölötti „tárgyaként”. Másfelől azonban, mint mondtuk, megvan a primitiveknél az a meggyőződés is, hogy ezek az igazságok — bár később fantasztikus és téves hiedelmekkel is keverődtek — Isten szavát jelentik s ennek megfelelő azok helye is a népi hagyományban. A kegyelem im-

pulzusa így — folytatja Parente — természetfölöttivé emelheti ezeknek a lelkeknek azt a készségét, hogy ezeket az igazságokat a kinyilatkoztató Isten tekintélye okából fogadják el. S ilyen módon lehetségessé válik a mind tárgyilag, mind alanyilag természetfölötti hit aktusa. „Ezeknek az igazságoknak és tényeknek fényénél tehát — vonja le Parente a végső következtetést — az összes emberek üdvözülésének kérdése elveszti azt a komor színét, amelybe a hittudósok akkor öltöztették, amikor még nem jutottak el az emberi történet integrális szemléletéhez.”

Önkéntelenül felmerülhet ezután a kétség, hogy nem fölösleges-e akkor a katolikus hittérítő tevékenység? Nem, egyáltalán nem — válaszolja Parente. Nem pedig azért, mert a most kifejtett megoldás csupán a „lehetőségre” utal, amely egy maximum és egy minimum közt inog s minden esetben nehézségekkel van teli. „Ha az egyház kebelén belül sem könnyű üdvözülni, sokkal nehezebb az üdvözülés annak, aki kívül áll rajta, még ha számolunk is a rendkívüli utakkal, amelyekhez Isten bármikor nyúlhat.” A hithirdetés feladata megmarad továbbra is minden eddigi súlyával és a hívő katolikusok ezirányú roppant felelőssége sem csökken.

*

A magyar irodalomban is megtaláljuk Barlaam és Josaphat történetét, amelyre ma már úgy tekintünk, mint a középkor leghíresebb keresztény regényére. Egy indiai pogány király, Abenner, elzárja fiát, Josaphatot, a külvilágtól, mert a csillagjósok megrémítették, hogy fia keresztény lesz. Josaphat pompás palotában él, ahol minden földi gyönyörűség körülveszi, de mégis meglát sorjában egy beteget, egy vakot, egy aggastyánt, majd egy halottat, és gondolkodóba esik. Ekkor téved be hozzá Barlaam, a remete, s meg is téríti őt. A király átadja megkeresztelkedett fiának az ország felét, de Josaphat csakhamar lemond a ko-

ronáról és a magányba vonul. Később apját is megtéríti és szent remeteként hal meg.

Ennek az elbeszélésnek, amelyet minden valószínűség szerint a palesztinai Sába-kolostor egy János nevű görög szerzetese írt a VII. század első felében, hosszú időn át az igaz történet hitelességét tulajdonították, úgyannyira, hogy két hősről november 27-i dátummal a római martirologium is megemlékezett. Kétségek csak a XV. században merültek fel, amikor Marco Polo egyik kísérője Ceylonban egy Buddha-életrajzra akadt, amely meglepően egyezett Barlaam és Josaphat történetével. Azóta tudományosan is megállapították a két elbeszélés azonosságát s ma már bizonyos, hogy Josaphat regénye nem más, mint Buddha történetének keresztény változata. Maga a Josaphat név is a „Boddhisatva” szó átirása.

Mindez világosan kiténik abból a hatalmas forráskutatásból is, amelynek eredményeit vasok könyvben minapette közzé Louvainben Jean Soret. A regényes Buddha-történet eszerint eredetileg „pehlvi” nyelven íródott. Ebből ültette át görög nyelvre, immár keresztény történetként, az egykori szerző. Később latinra fordították s innen vették át a középkorban az egyes nemzeti irodalmak, elsősorban a francia. Az elbeszélés részleteit tartalmazó „besançoni töredékek” a francia nyelv legrégebb emlékei közé tartoznak. Soret könyvének legnagyobb értéke, hogy e töredékek ujrakiadásán kívül a fellelhető összes francia fordításokat és átdolgozásokat is közli.

*

Liszt Ferenc ama szimfónikus szerzeményei sorában, amelyeket a nagyközönség kevésbé ismer, van egy, amelynek a mai Liszt-irodalom egészen különös jelentőséget tulajdonít. Címe: „Le triomphe funebre du Tasse”, amit nehéz magyarra fordítanunk. Lehet ez „A halott Tasso diadala” éppúgy, mint „Tasso dicsőséges temetése”. A darab utóhangként kapcsolódik a „Tasso”

szimfónikus költeményhez. Ezt 1849-ben, az utóhangot 1868-ban írta Liszt. Mi lehetett vajjon az oka annak, hogy Liszt Ferencet, aki egyszer már annyira munkát és lelkesedést szentelt Torquato Tassónak, húsz évvel később másodsor is megragadta a XVI. század nagy olasz epikusának alakja és művésze? Mert hiszen Liszt külső élete, amelyet annyi átütő zenei és világi siker kísért, és a „Megszabadított Jeruzsálem” költőjének megpróbáltatásokkal teli élete között látszólag nincs semmi hasonlóság. Am a látszatokon túl mégis van köztük egy nagy közösség, amelyre valójában csak most derült világosság.

Liszt jóval több volt, mint nagy előadó, s hogy ezt ő maga is tudta, megmutatta már ifjúkorában, amikor váratlanul abbahagyta hangversenytermi szerepléseit és a zeneszerzésre vette magát. Csakhamar tapasztalnia kellett azonban, hogy ugyanazok a csodálói, akik elragadtatásba estek a legkönnyebb fajsúlyú darab hallatára is, ha az ő ujjai játszották a billentyűn, nem értik meg eszményeit és rosszul titkolt közömbösséggel fogadják alkotásait, ellenfelei tömött soraiban pedig fanyar, nem ritkán támadó bírálatokat kelt a muzsikája. Liszt sokat és mélyen szenvedett emiatt, de szilárdan meg volt győződve arról, hogy neki mint zeneköltőnek is fontos hivatása van. Remélte azt is, hogy zenéjét, ha nem is értik meg a kortársak, az utókor majd kellőképpen értékelni fogja. Így támadt fel előtte újból Torquato Tasso nemes alakja, akinek szomorú sorsából biztatást és a maga számára is előlegezett elégtételt merített. Tassót, mint tudjuk, a kortársak megnemérite, rosszakarata és ellenségessége a legsötétebb kétségbeesésbe kergette, ma viszont a művelt világ a keresztény epika egyik legnagyobb lantosát ünnepli benne. A halott Tasso „diadala” így jelképes jelentőséget kapott Liszt előtt. Minden valószínűsége megvan annak a feltevésnek, hogy Liszt a saját zenéjére gondolt, amelyet a későbbi idők majd

szintén alapvetően át fognak értékelni.

Bevált-e már most, vagy sem ez a reménykedés? — veti fel a kérdést M. Glin ski, akinék figyelemreméltó Schönberg-cikke a multkoriban foglaltuk össze. Bekapcsolja fejtegetésibe Humphrey Searl, a neves angol zeneszerző tanulmányát is, amely nemrégiben jelent meg a „Music 1951” elnevezésű Pelican-kiadványban. Glin ski válasza az, hogy a Liszt vártá átértékelés még nem történt meg teljesen, de Liszt újrafelfedezésének tagadhatatlanul tanúi vagyunk. S hozzáfüzi, hogy ez már így is gyönyörű elégtétel a nagy magyar művészeknek, mert a zenei világban erős gyökeret vert az a nézet, hogy Lisztnek voltak egyes szerzeményei, amelyek „tartalmatlan virtuozitásokkal visszavonhatatlanul kompromittálták” őt. S ez az eles fogalmazás tartani tudta magát annak ellenére, hogy Liszt nagyságát már a mult században olyan kivételes művészek ismerték el, mint Wagner, Rimski-Korsakoff, Strauss, Busoni, vagy Skrjabin. Alapjában azonban nem is csodálkozhatunk a dolgon, mert Liszt zenéjének értéke nem is lehetett világos mindaddig, amíg ez a zene a fejlődés nyomán időszerűséget nem kapott. Liszten is szükségszerűen be kellett teljesednie mindazok tragédiájának, akik meglátásaikkal vagy fel fogásukkal messze megelőzték korukat.

Searl éppen azt mutatja ki, hogy Lisztnek bőven vannak művei, köztük a nagyközönség előtt alig ismertek vagy teljesen ismeretlenek is, amelyek utat nyitottak napjaink legmerészebb újítóinak. Ez magyarázza, hogy Liszt ma egyszerűen azzá a klasszikus óriássá magasodott, akit tanulás és tanulmányozás céljából a legnagyobb érdeklődéssel öveznek. Egész sereg monográfiát írtak és adtak ki róla a leutóbbi években, sőt Londonban róla elnevezett társaság létesült, a „Liszt Society”, amelynek az a célja, hogy a nyilvánosság elé vigye és megmagyarázza Liszt valamennyi elfelejtett alkotását. A társaságnak Edward Dent professzor az el-

nöke, aki 30 év óta vezető szelleme „a modern zene nemzetközi társaságának”, főtítkára pedig éppen Humphrey Searl, aki az angol zene legradikálisabb irányát képviseli s egyik legmeggyőződéseesebb híve a tizenkéthangúság elméletének. A Searl említett tanulmányában példaként közölt Liszt-részletek — írja Glinski — annyira beszédesek és gyakran oly csodálatosan merészek, hogy az ismeretlen Liszt-művek beigért kiadása, amelyen már javában dolgoznak, valószínűleg döntő jelentőségű lesz Liszt zenéjének ártértekelésére. Mi, magyarok persze kétszeresen és sokszorosan örülnénk annak, ha a tassói „diadalmenet”, amelyről annyit álmodott, Liszt Ferencnek valóban végleges osztályrészül jutna.

Csak a XVII. században hangzott el először az az állítás, hogy időszámításunk 1000-ik évére a Föld elmulását és az utolsó ítéletet várta a keresztény világ. Vitatkozó írók találták ki azt, hogy az első ezredforduló közeledtére a jámborabb hívek, akiket papjaik tudatosan megfélemlítettek, az ima és a lelki felkészülés kedvéért abbahagyták a munkát, s ami még színesebb és színezhetőbb: túlvilági érdemek okából nagysietve elajándékozták javaikat, amelyek így az egyháziak kezére kerültek. Mindebből egy szó sem igaz — állapítja meg Francesco Olgiati professzor a milánói katolikus egyetem folyóiratában. A nagy izgalomnak, rémületnek és önkifosztásnak, másfelől az alantas számításnak és mérhetetlen kapzsiságnak ezeket a képeit mind a képzelet szülte, nem célzatoság nélkül.

A valóság az — írja Olgiati —, hogy nincs egyetlen adat sem az 1000-ik év tájáról, akár írás, akár más forrás formájában, amely csak hozzávetőleg is hasonlókról értesítene. Éppen ellenkezően: a pápai bullák éppúgy, mint a legparányibb krónika-feljegyzések a népek és emberek legteljesebb nyugalmat tanúsítják, már amennyiben eltekintünk a kisebb-nagyobb háborúktól. Sem a világi tevékenységben, sem

az egyházi intézkedésekben nem merül fel olyan nyom vagy utalás, amely a legkisebb mértékben is valószínűsítene a szóbanforgó állításokat. Az emberi lélek ismeretében nem tarthatjuk természetesen kizártnak, hogy akadtak egzaltált egyének, akik a hamis legenda szellemében jártak el, de ha voltak is ilyenek, kétségtelen, hogy a tanítóegyház oldaláról semmiféle bátorításban vagy támogatásban sem részesültek. Már pedig a kérdés megítélésében ez a döntő mozzanat. Mert hiszen bizonyosra vehetjük, hogy az újabb ezredváltás, a 2000-ik év küszöbén is lépnek majd fel kelekótya fantaszták, de az is bizonyos, hogy az egyháznak megint nem lesz velük semmi közössége. Az egyház akkor is, miként az első alkalommal és fennállása óta mindig, változatlan hangsúllyal hirdeti az evangéliumot, amelyben Máté az Úr szavát idézi: „Sem az órát, sem a napot nem tudja senki, egyedül az Atya.”

A tudomány teremtő korszakai mindig azok, amikor az iskolássá vált ismeretektől törésszerűen függetleníti magát az emberi értelem. Módja ennek rendszerint az, hogy a tudós a más tudományágakban igazolt eszméket megpróbálja átvenni a maga területére is. Ilyen teremtő korszakba lépett legutóbb a sebészet, amely az első világháború hatalmas eredményei után közel 30 éven át egyhelyben topogott. Művelői belemerültek az „esetek” tanulmányozásába, az addig megjelent munkák bíráló ellenőrzésébe és kommentálásába. Nem kevesen gondolkodtak úgy, hogy a sebészet elérte fejlődésének csúcspontját, holott a „tovább nem mehet” hiedelme már egymagában is a hanyatlás tényével ér fel minden tudományban. S egészen különös, de igaz, hogy ellentétben az első világháború megújító hatásával, a második világháború mítmes változtatott a helyzeten. Csupán „keserű összehasonlításokra” adhatott alkalmat — állapítja meg az É t u d e s terjedelmes értekezése, amelynek értékét — ritka kivételként

— ezuttal csak emelheti szemünkben a szerző névtelensége. A szakember-író így, főleg a francia vonatkozásokban, teljes őszinteséggel vonhatta meg az intézmények és tudósok felé a mérleget.

Annál örvedetesebb ezekután az a nagy haladás, amelyet a sebészet az utolsó öt esztendő alatt tett meg. Akadtak ugyanis szellemek, akik mérészen hozzáláttak, hogy az élettan, a vegytan és a fizika legutóbbi hatalmas felfedezéseit a sebészet számára is hasznosítsák. Hogy a tanulmány sorrendjében maradjunk, szólhatunk mindenekelőtt a „kék gyermekek” gyógyításáról. Ezt a betegséget a szív veleszületett torzulása és a tüdőútóér megszükülése okozza, ami miatt a vér nem bír elég oxigént vinni a szív balkamrájába. Magának a műtét lehetőségnek a gondolata már régebben felbukkant. Blalock és Taussig javasolta, hogy rövidebb utat nyissanak az aorta és a tüdő között, s Carrel is kísérletezett a véredények művi áthidalásával. Nem volt meg azonban a kellő szilárdságú és finomságú műanyag s nem tudták előre megállapítani sem a mellkasi szervek torzulásait, sem a vér nyomását és oxigéntartalmát a szív jobbkamrájában. Rá kellett jönni arra is, hogy a mellkas felnyitása után miként tarthatják elégséges fokon a szív működést és a légzést, s hogy szükség esetén miként indíthatják meg újból a szív működését. Hogy mindezekkel a nehézségekkel most már sikerült megbirkózni, egyebek mellett az anyagkutatás fejlődésének, az új mérőeszközöknek, élénkítő és erősítő szereknek és az új érzéstelenítési eljárásnak köszönhető. Lényeges mozzanat, hogy at nem látszó folyadékot tudnak juttatni a szívébe, ami lehetővé teszi az előzetes vizsgálatokat. Vannak továbbá szondák, amelyek a felső vénákba is bevezethetők, csövek, amelyeknek segítségével feltölthetik a besüppedt tüdőt, és gépi berendezések, amelyek elnyelik a műtőben a kilehelt szénsavat és a kívánt hőmérsékleten és páratartalomban tartják a levegőt.

Mindezek a vívmányok persze nemcsak a „kék gyermekek” operatív gyógyítását tették lehetővé, hanem módot adtak sok más torzulás és hibás képződmény műteti kezelésére is a mellkasban. Közéjük tartozik az előbbi eset fordítottja, amikor tehát a gyermek tüdőútóére és az aorta között közvetlen összeköttetés áll fenn, ami csak a magzat fejlődése alatt normális, de meg kellene szünnie a születés után. A Crafoord-eljárás most kimetszi az aorta egy darabját, megszükiti az aortát és utána közvetlen vagy közvetett áthidalással helyreállítja a normális vérkeringést. Hasonló beavatkozáson alapul a magas vérnyomás műteti gyógyítása, amikor is mesterséges járatot létesítenek a vénák között. Általában a vér és a véredények kezelésének technikája, amely igen nagy biztosságot ért el, egyre fontosabb szerepet visz a legújabb sebészetben. Mind gyakoribb, hogy normális vérkeringést operálnak össze az olyan szervezetben, amelyet nagyobb mérvű amputálásnak kellett alávetni.

A mellkas megnyithatása lényegesen megújította a tüdő és a nyelőcső sebészetét is. Egy megsérült tüdőlebeny vagy akár egész tüdőszárny eltávolítása ma már nem kivételes és nem is vakmerő vállalkozás. A nyelőcsövön hosszúsága és mélysége ellenére, sőt annak ellenére, hogy szoros kapcsolatban áll olyan lényeges szervekkel, aminő a szív, a hörgők és az aorta, ma már szintén tudnak vágni, varrni, áthidalást és pótlásokat készíteni. Ha gondolunk arra, hogy a hasüreg milyen jelentős részét foglalja el a mellkasnak a törzsben, könnyen megértjük, hogy a mellkasi beavatkozások mennyire megkönnyítették és veszélytelené tették a gyomor felső tájainak vagy a lépnek sebészetét. A mellkason át ugyanis kényelmesen hozzá lehet férni a mellkasi és a hasi szervek találkozó térségéhez. Az emésztő berendezés más részeinek sebészi kezelése főleg biztonságban nyert sokat, annak következtében, hogy a vastagbél és végbél szintjén oly gyakran előforduló és

annyira veszedelmes fertőzések ellen egész csomó új gyógyszerhez jutott az orvosi tudomány. Közöttük a különböző szulfamidok, a penicillin, a streptomycin és az aureomicin állnak az első helyen.

A mikrobák leküzdésének és a nedvhiányok kezelésének nagy eredményei a közvetlen, gyökeres és teljes műtetre adták meg a lehetőséget sok olyan esetben, ahol nemrégben még inkább a többször ismételt beavatkozást választották a sebészek. Az epeutak, a máj és a hasnyálmirigy sebészete is jóval gazdagabb és változatosabb ma, mint tíz évvel ezelőtt. A májból már jelentős darabokat is sikerrel távolítottak el. Lehetővé vált a hasnyálmirigy részbeni, sőt teljes kimetszése. Megjegyzi itt a szerző, hogy ennek eddig sem technikai akadályai voltak, noha a hasnyálmirigy mélyen fekszik és szorosan összefügg lényeges szervekkel, de ahhoz, hogy a műtétet el is merjék végezni, ki kellett előbb kísérletezni a hasnyálmirigy tevékenységének pótlási lehetőségét, az inzulin ellenőrző hatását, a sárgaság következményeit, fel kellett fedezni a szintetikus K vitamint, amely a véralvadást zavarok lefolyását és meg kellett pontosan állapítani a máj funkcionális értékét. Egészen új ismereteket kellett gyűjteni az összes belső kiválasztású mirigyek működéséről és egymásközi kapcsolatairól is. Kiderült például, hogy bármilyen sebészi beavatkozás kihat a mellékvese kiválasztó tevékenységére, és hogy ennek a mirigynek állapota elsődrendű szerepet visz a gyógyulásban. Mindez megvilágítja az újabb hormonok felfedezésének nagy jelentőségét is.

Sok példát hoz még fel a tanulmány a mai sebészet meglepő teljesítményeire. Daganatok kimetszésének, ami olykor egész szervek eltávolítását kívánja, jóval nagyobb ma a lehetősége, mint azelőtt. Az orthopéd sebészetben műanyagok alkalmazása — fémeke és szintetikus anyagoké —, a plasztikai műtétéknél bőr-, csont-, sőt ér-behe-

lyezések, a szemsebészetben a szaruhártya-átültetés, az idegsebészetben a fájdalom-központok kiemelése vagy elektromos megalvasztása: mind új utakat nyitott. S van még egész sereg beavatkozás, amelyekről itt csak azért nem emlékezhetünk meg, mert hozzávetőleg sem értjük a velük kapcsolatban használt orvosi kifejezéseket.

A felsorolásnál is érdekesebb azonban a szerzőnek az a megállapítása, hogy az eredményeknél is fontosabb maga a munkamódszer, amelynek nyomán azok megszülettek. Lényege ennek az, hogy a sebészet a „kézműves korszakból” átfejlődött immár a „nagyipari korszakba”. Mint ahogy alapjaiban tudományossá vált, olyan technika alakulhatott ki, amely egyre pontosabb és célirányosabb. A sebészetben napról-napra kevesebb az olyan tényező, amely csak a műtét folyamán ismerhető fel, egyre kisebb így a rögtönzés szükségése is. Közvetlen következménye ennek, hogy a sebész már nem az a magányos fölség, aki a mindenhatóság megtestesüléseként pompázatos keretben ténykedik semmibevesző és elragadtatott beosztottjai előtt. A modern sebész egy szakemberekből összeállított tudós csapat egyszerű főnöke lett, aki a legnagyobb mértékben rászorul munkatársai segítségére. A mai érzéstelenítést külön szakembernek kell végeznie, aki munkájában a műtét menetéhez igazodik. Szakember gondoskodik az operált testben megcsappant folyadékok, különösen a vér pótlásáról. Ott van az anatómus, aki a helyszínen megállapítja, főleg festéssel, az éppen kimetszett részek állapotát, amiből a további teendőkre következtetnek. Velük dolgozik a radiológus is. Sőt nincs messze az idő, amikor az egész műtétet Röntgen-erőnyő alatt vagy mögött fogják végezni. Az kell hozzá, hogy a Röntgensugarakat teljes világosságban is érzékelhessük, az erre irányuló kutató munka pedig teljes sikerrel biztat. Ennek az összedolgozásnak és a technikai felszerelésnek köszönhető, hogy ma az operáció üteme is sokkal las-

sübb és nyugodtabb, mint azelőtt. Nincs szükség sem kapkodásra, sem bűvészkedésre.

Szakemberek feladata természetesen a beteg előkészítése a műtetre és ugyanígy a gondozása is a műtét befejezése után. Mindezt orvosok cselekedték eddig is, most azonban ez a két gondozás egyre önállóbb szakjává lesz az orvosi tudománynak. A test folyadékainak, e folyadékok összetételének, a velük kapcsolatos biológiai zavaroknak és rendellenességeknek szemmel tartása, észlelése, befolyásolása és elhárítása tartozik ide. Itt van nagy szerepük a radioaktív izotópoknak, amelyekről annyit hallani, különösen a radioaktív vasnak és a jódnak. Ez az új szaktudomány számít ma annak az „orvosi alaptudománynak” is, amely már sok egyetemen átvette az oktatásban azt az uralkodó helyet, amelyet másutt még az anatomia foglal el.

Az angyalok igazi lényét igyekezük érzékelteni velünk Romano Guardini, a nagynevű hittudós a *Humanitas* legutóbbi számában. Nem könnyű és pontosan meg sem oldható, amire vállalkozik, de még így is hasznos megpróbálkozni vele, mert — mint írja — napjaink képzőművészete hajlik arra, hogy ezeket a kiváló teremtményeket „abban a pillanatban mutassa be, amikor megteremtetvén még nem döntöttek Isten mellett”, amikor tehát bizonyos módon még hasonlóak voltak az emberi teremtményekhez. Agyalói tehát nem túlközik az isteni létben való értelmi és totális elragadtatást. Bájos fiatalok ezek, gyakran pogánykodó rajzban, akiknek kifejezése, magatartása és alakzata mind olyan vonásokat visel, amelyeknek éppen az égiség elnyerése előtt uralkodhattak rajtuk.

Az öszötvetségi időkben az angyal Isten félelmetes hírnöke volt, mondhatni, az Ő mérhetetlen hatalmának az az emanációja, amely még felfogható az emberi elme számára. Rémületet és

tiszteletet keltenek, mert súlyos — már akár jó, akár rossz — következmények előfutárai gyanánt jelentek meg, aszerint, hogy a Magasságbelinek kegyét, vagy büntetését hozták. Az Új-szötvetségekben enyhül az angyalok félelmetes természete, bár megmarad körülöttük „az Úr fölsége”, ami irányukban az embert imádkozó és riadt alávetésre kényszeríti. Az Apokalipszisben azután felveszik ismét a rettegető hatalom ősi szerepét. Természetük azonban bármelyik változtatban annyira felsőbbrendű az emberénél, hogy az emberi alak túlságosan szűk az ő ábrázolásukra.

Az angyal alakjának meghamisítása a művészetben nagyon hamar kezdődött. Csak néhány antik mozaik és festmény állítja elénk méltó ünneplésséggel, tele belső ragyogással. Útána szobrászat, költészet, festészet, filozófia eltorzította az angyal eszméjét. Lassanként szép ifjú lett belőle, mint a XVI. század művészeinél. Rilkenél lény, aki arra biztosíték, hogy a láthatatlanban a valóság magasabb fokát ismerhetjük fel. A társadalom védőszelleme és a történetet mozgató erő Hölderlinnél. Emberfölötti ember, amilyenek Dosztojevszki és Nietzsche teszi meg. Általában tehát a Bibliától teljesen idegen személyiséggé válik, távol a teremtéstől és a kinyilatkoztatástól, elvonatkoztatva Urától és kiűresítve belső lényegéből.

Mi ez a lényeg? Az angyal szellem — írja Guardini —, testetlen szellem, de nem ellensége a testnek; láng, amely lobog, fény, amely túlhalad minden mértéket, jóság, rend és tiszta szépség, amely behatol minden elmébe és a gondolat minden mélységébe. Az angyal szellem; de ez nem elegendő. Tudnunk kell azt is, hogy mint szellem magába emeli és felmagasztosítja a teremtés minden elemét, az emberhez tehát úgy aránylik, mint a lángelme a tudatlansághoz. Léte egy számunkra megközelíthetetlen emberfölötti lét. S ilyen volt az angyal már a nagy döntés előtt.

Mihelics Vid

Felelős szerkesztő és kiadó: Sik Sándor.

SZERKESZTŐI ÜZENETEK

THORNTON WILDER 1897-ben született Madison északamerikai kisvárosban. Tanulmányait a Yale-egyetemen, Párisban, Rómában és Kielben végezte s a francia irodalom és nyelv tanára lett előbb New Jerseyben, majd a Chicago egyetemen. 1926-ban jelenik meg első regénye, a „Kabala”, siker nélkül. Annál nagyobb sikert aratott a következő évben a „Szent Lajos király hidja”, mely világhírűvé tette szerzője nevét, és 1938-ban szindarabja, „A mi kisvárosunk”. 1941-ben kezdi el óriás-drámájának („The skin of our teeth”) írását; a mű, mely a jégkorszaktól máig ivel s erősen a filozófia és deklamáció felé hajlik, a háború után egyes német színpadokon is föltűnt, de messze elmarad „A mi kisvárosunk” meleg költészetétől s a „Szent Lajos király hidja” mélységétől. Ez utóbbi után írta Wilder „Az androsi lány”-t, Terentius egy drámájának prózai feldolgozását, majd ezt követőleg „Sorsom az ég” címen az amerikai élet és egyfajta lelkeség szatiráját. Legújabb, eddig utolsó prózai műve a „Caesar”, mely — az imént felsoroltakkal együtt — magyarul is megjelent. Szemelvényünk, a „Tűz testvér” Wilder „Háromperces játékok három személyre” című gyűjteményéből való.

*

S. k. Érthető, ha meglepődik az ószövetségi Szentírás néha talán túlzottan is természetesen ható kifejezőmódján, vagy ahogyan nevezi „nyiltszivűségén” és azon az erkölcsi felfogáson, amelyet az általunk szentnek és hagyónak ismert egyének vallanak, például a feleségét a fáraónak átengedő Ábrahám tettén. Teljesen azonban még sincs igazsága, mert minden írást és minden embert korába beleállítva kell nézni és mérlegre tenni. Az Ószövetség könyveit egy az újszövetségtől lényegesen különböző kultúrfokon álló, természeti nép fiai írták, elsősorban kortársaiknak. Érthető tehát, ha azok nyelvén szóltak hozzájuk, és természetesen néven neveztek dolgokat, amelyekről a mai fejlettebb és kifinomultabb kultúrérzék nem vagy csak körülírva és nagy óvatossággal tartja ildomosnak írni és beszélni. Ez nincs a Szentírás sugalmazottságának és isteni szerzőségének ellenére, hiszen a sugalmazó Szentlélek saját természetének megfelelően használja fel a Szentírást író emberi szerzőt, azaz nem emeli ki őt korából, és nem szünteti meg természetes adottságait, ha azok erkölcsileg nem kifogásolhatók. Erkölcsi szempontból pedig nem lehet kifogást emelni az Ószövetség „nyiltszivű” kifejezései és helyei ellen. Ha ez nem így volna, akkor magát az Isten kezéből kikerülő embert is erkölcsi szempontból kifogásolhatónak kellene mondanunk. Ami az emberi természetnek velejárója, csak akkor lesz rossz, ha rossz szándékkal, rossz célra használjuk. Az Ószövetség egyszerű természetességgel beszél bizonyos dolgokról, mint ahogyan a gyermek vagy az egyszerű ember beszél dolgokról, amelyek természetesebbek. Ha bünt vagy olyan dolgot ír le a Szentírás, amelyek az emberi természettel való visszaélések, akkor még ha nem is mond erkölcsi ítéletet róluk, nem következik, hogy helyesli, hanem egyszerűen mint történeti tényeket rögzíti őket.

Ami pedig Ábrahámnak és az Ószövetség egyéb „nagyjainak” a mi erkölcsi érzékünk szerint kifogásolható cselekedeteit illeti, figyelembe kell venni, hogy ők egy a miénktől különböző kultúrfok képviselői, akik cselekedeteikben is krcuk gyermekeinek biznyulnak. Ha az idézett esetben, mikor azonnal elbocsátja Sárát, mihelyt megtudja, hogy az Ábrahám felesége, a fáraó sokkal magasabb etikát követ, mint Ábrahám, aki egészen jól megél feleségének át-

UJ ORGONÁK építését és minden-
nemű javítást vállal
BUDAPEST, XVI, FÜREDI U. 41. — Telefon 797—123

Rieger Ottó
ORGONAGYÁR

engedéséből, abba nyilvánvalóan az is beleszólt, hogy az Úr a fáraót nagy csapásokkal sújtotta Sára miatt. Magasabb etikája tehát nem egészen önzetlen. Egyébként semmi szükség arra, hogy akár Ábrahámnak, akár más „nagyoknak” tetteit (Rebeka, Jákob, Dávid, Salamon stb.) mindenáron mentetgetni akarjuk. Ők egy más, alacsonyabb erkölcsi színvonalnak képviselői, és ha a kiválasztottságnak hordozói, az ószövetségi kinyilatkoztatásnak, nagyjai is, mégsem mentesek a gyengeségektől, sőt néha visszatetsző hibáktól és bűnöktől. Aki ilyen szemmel nézi és olvassa az Ószövetséget, aligha fog botránkozni annak tartalmán és emberein, hanem ellenkezőleg tisztelettel telik el egyrészt a csodálatosan bölcs isteni pedagógia iránt, amely mintegy gyermeket fogja kézen az emberiséget és vezeti a férfiúi tökéletesség, a tisztultabb erkölcsi felugrás felé, másrészt az isteni erő és mindenhatóság iránt, amely emberi gyengeségek és bűnök ellenére is véghez viszi a maga tervét.

H. M. Problémája annyira érthető és általános, hogy évszázadok óta szívesen érvelnek vele Isten léte és a vallás ellen. Mert mintha csakugyan rengeteg sok kérő imádság maradna teljesületlen. Máskor meg nem lehet eldönteni, vajon kitartó imádságunknak köszönhetjük-e annak a nagyon fontos óhajunknak teljesülését, vagy a „véletlen szerencsének”. Azonban véletlen szerencse a hívő ember számára nincs, mert minden a gondviselés irányítása alatt áll és egyetemes befolyása alól semmiféle esemény vagy mozzanat nem vonhatja ki magát. Csak arról lehet szó, hogy egyik-másik eset a maga váratlanságával, az a minden emberi valószínűség ellenére bekövetkezett fordulat, kivált pedig ilyenek halmozódása vagy egy fölismerhető cél körüli csoportosulása érzésünk szerint világosan utal „Isten ujjára”, míg más esetek akár „Isten nélkül” is, helyesen: Isten különös gondviselése nélkül is megtörténhetnek és feltehető, hogy ő a mi imádságunk nélkül is így határozott volna. A háborúban például bombák esetleg nem Isten különös gondoskodásából, hanem a támadó gépek helyzetéből kifolyólag szükségképpen hullottak másfelé s talán imádság nélkül is elkerülték volna az imádkozó ember házáat. Tehát Isten különös gondoskodása nélkül, de semmiképpen nem az ő egyetemes gondviselése élkül, amely nélkül egy hajszál sem esik le a fejünkről, a Hegyi Beszéd szavai szerint. Természetesen az imádság ebben az esetben sem veszett kárba, mert segít kedvesebbé tenni az embert Isten szemében. A látszólag meghallgatás nélkül maradt imádságok kérdésében pedig szem előtt kell tartani, hogy a jó imádság sohasem marad meghallgatás nélkül, mert „amit csak kérni fogtok az Atyától az én nevemben, megadja nektek”, a krisztusi ígéret szerint, de a teljesítés időpontját és mikéntjét Isten bölcsesége magának tartja fenn. Ezért van, hogy számos kívánságunk nem teljesül, akár mert nem válna javunkra, akár mert Isten jobb terveibe nem illik bele. De meghallgatás nélkül ez az imádság sem marad. És bizonyos, hogy rosszabbul sem járnak, akik nem a kért időben vagy alakban kapják meg, amiért imádkoztak. Istennek nincsehek szűkkeblű ajándékai.

ÜVEG

CSISZOLÓ

Ludányi

István

TÜKÖR

KÉSZÍTŐ

Budapest, VIII. Práter-u. 63. Telefon: 131-160